

**FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU**

**POVEZANOST PERCEPCIJE RODITELJSKOG
PONAŠANJA I SRAMEŽLJIVOSTI I
ASERTIVNOSTI ŠKOLSKE DJECE**

DIPLOMSKI RAD

**Mentor:
dr.sc. G. Lugomer – Armano**

**Jasmina Vizler
Zagreb, 2004.**

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	1
1. UVOD.....	2
1.1. RODITELJSKO PONAŠANJE.....	2
1.1.1. Dimenzije roditeljskog ponašanja.....	2
1.1.2. Stilovi roditeljskog ponašanja.....	4
1.1.3. Činitelji roditeljskog ponašanja.....	6
1.1.4. Mjerenje roditeljskog ponašanja.....	9
1.2. SRAMEŽLJIVOST.....	10
1.2.1. Definiranje sramežljivosti.....	10
1.2.2. Razine manifestacije i mjerenje sramežljivosti.....	13
1.2.3. Razvoj sramežljivosti.....	14
1.2.4. Spolne razlike u sramežljivosti.....	16
1.3. ASERTIVNOST.....	18
1.3.1. Definiranje asertivnosti.....	18
1.3.2. Mjerenje asertivnosti.....	21
1.3.3. Razvoj asertivnosti.....	22
1.3.4. Spolne razlike u asertivnosti.....	23
2. CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA.....	25
2.1. CILJ ISTRAŽIVANJA.....	25
2.2. PROBLEMI ISTRAŽIVANJA.....	25
3. METODA.....	26
3.1. ISPITANICI.....	26
3.2. INSTRUMENTI.....	26
3.3. POSTUPAK.....	29
4. REZULTATI.....	31
5. RASPRAVA.....	40
6. ZAKLJUČAK.....	48
7. LITERATURA.....	49
8. PRILOZI.....	52
PRILOG 1.....	53
PRILOG 2.....	55

SAŽETAK

Cilj ovog istraživanja bio je provjeriti doprinos dimenzija roditeljskog ponašanja tumačenju sramežljivosti i asertivnosti djece školske dobi, te ispitati spolne razlike u percipiranom roditeljskom ponašanju, sramežljivosti i asertivnosti.

Istraživanje je provedeno na uzorku od 180 ispitanika oba spola, učenika osmih razreda osnovnih škola na gradskom području grada Samobora, a primijenjena su dva upitnika: CRPBI-57 (Inventar dječjih procjena roditeljskog ponašanja), i USA-r (Revidirani upitnik sramežljivosti i asertivnosti).

Dobiveno je da djeca oba spola podjednako procjenjuju roditeljsko ponašanje na dimenziji bihevioralne kontrole, dok ponašanje majke procjenjuju kao više prihvaćajuće te više psihološki kontrolirajuće od očevog. Ne postoji značajna razlika između dječaka i djevojčica na istovjetnim dijelovima skale sramežljivosti, međutim, prema rezultatima na istovjetnim dijelovima skale asertivnosti, dječaci iskazuju značajno veću asertivnost od djevojčica. Roditeljsko ponašanje i spol djeteta ne doprinose značajno predikciji sramežljivosti i asertivnosti djece.

1. UVOD

1.1. RODITELJSKO PONAŠANJE

Tema mnogih istraživanja u zadnjih nekoliko desetljeća jest utjecaj ponašanja roditelja prema djetetu na razvoj djeteta. Istraživanja pokazuju da je odnos između roditelja i djeteta temeljan za uspješnu socijalizaciju djeteta i razvoj zdrave ličnosti. To nije iznenađujuće s obzirom da je obitelj prva društvena grupa u kojoj se dijete nalazi nakon rođenja i u kojoj stječe prva iskustva, formira stavove, razvija svoje osobne potencijale i interpersonalne odnose koji se razlikuju od svih interpersonalnih odnosa sa članovima grupa kojima će u životu pripadati. Obitelj je značajan faktor razvoja i zbog dugog vremenskog perioda njenog utjecaja na dijete, te i stoga što je obitelj gotovo jedini faktor socijalizacije u onom periodu dječjeg života kojeg većina autora smatra najznačajnijim za sveukupni razvoj ličnosti (Lacković–Grgin, 1982).

1.1.1. DIMENZIJE RODITELJSKOG PONAŠANJA

Mada postoje različiti teorijski i metodološki pristupi te mnogi činitelji koji utječu na roditeljsko ponašanje, istraživanja ukazuju na značajnu stabilnost individualnih razlika u ponašanju roditelja prema djeci tijekom vremena (Collins & Russell, 1991). Bez obzira na dob djeteta, istraživanja upućuju na postojanje dviju temeljnih dimenzija roditeljskog ponašanja (Darling & Steinberg, 1993; Peterson i Rollins, 1987), a to su: 1. emocionalnost i 2. kontrola.

Dimenzija emocionalnosti odnosi se na emocije koje roditelj doživljava i pokazuje u interakciji s djetetom. To je bipolarna dimenzija. Na jednom kraju dimenzije je emocionalna toplina, a na drugom emocionalna hladnoća. Mnogi autori upravo emocionalnu toplinu navode kao aspekt obiteljskog okruženja koji najviše utječe na dječji razvoj (Becker, 1964; Franz, McClelland & Weinberger, 1991; Kandel, 1990; Sears, Maccoby & Levin, 1957;

sve prema Vander-Zanden, 1993). Emocionalno topli roditelji prihvaćaju svoju djecu, pružaju im podršku, razumijevanje, pažnju i brigu. Od tehnika discipliniranja koriste objašnjenja, ohrabrivanja i pohvale. Emocionalno hladni roditelji zanemaruju svoje dijete, neprijateljski su raspoloženi prema njemu, odbacuju dijete, kritiziraju ga i kažnjavaju.

Dimenzija kontrole odnosi se na ona ponašanja koja roditelji koriste u interakciji s djecom kako bi mijenjali njihova ponašanja i unutrašnja stanja (Peterson & Rollins, 1987). Ova dimenzija je također bipolarna. Na jednom kraju dimenzije su postupci čvrste kontrole djetetovog ponašanja, a na drugom kraju postupci slabe kontrole. Roditelji koji primjenjuju čvrstu kontrolu strogo kontroliraju djetetovo ponašanje i paze da se dijete pridržava pravila koja su oni postavili. Roditelji koji koriste slabu kontrolu postavljaju malo pravila, manje nadziru ponašanje djeteta, tj. daju mu puno slobode. Istraživanja su pokazala da roditeljska ponašanja sa oba pola dimenzije kontrole mogu biti rizični faktori po razvoj djeteta. Prečvrsta kontrola djetetovog ponašanja može dovesti do zavisnosti, submisivnog ponašanja, do smanjenja motivacije za postignućem, te do potisnute hostilnosti. Preblaga kontrola za posljedicu može imati agresivno i nedosljedno ponašanje (Becker, 1964, prema Vander-Zanden, 1993).

Budući da rezultati istraživanja ukazuju na suprotne efekte roditeljske kontrole na ponašanje djeteta, neki autori su pokušali definirati poddimenzije dimenzije kontrole. Novija istraživanja ukazuju na postojanje dvije odvojene i ortogonalne dimenzije roditeljske kontrole, a to su: psihološka kontrola i bihevioralna kontrola (Barber, Olsen & Shagle, 1994; Steinberg, Lamborn, Dornbusch & Darling, 1992; Darling & Steinberg, 1993). Glavna je razlika između ovih dimenzija kontrole u ciljevima koje roditelji žele postići njihovom primjenom. Primjenom psihološke kontrole roditelji nastoje kontrolirati djetetov psihološki svijet, a primjenom bihevioralne kontrole nastoje kontrolirati djetetovo ponašanje, posebno nepoželjne oblike ponašanja.

Razvoj djeteta zahtijeva određen stupanj psihološke autonomije kako bi ono kroz različite socijalne interakcije moglo razviti nezavisnost i samostalnost. Pretjerana psihološka kontrola onemogućuje proces individuacije i dovodi do razvoja psihološke zavisnosti, nepovjerenja u vlastiti identitet i ideje, te se javlja strah od gubitka povezanosti sa roditeljima. No adekvatan razvoj zahtijeva određen stupanj regulacije ponašanja kako bi dijete naučilo da socijalna interakcija uključuje neka pravila ponašanja i ima određenu strukturu koju treba

slijediti kako bi se moglo uključiti u socijalne mreže. Dakle, s jedne strane prejako psihološko kontroliranje djeteta predstavlja faktor rizika u razvoju, no s druge strane, odsutstvo bihevioralne kontrole također negativno utječe na djetetov razvoj. Ove dvije dimenzije imaju različit utjecaj na djetetovo ponašanje. Istraživanja pokazuju da je jaka psihološka kontrola djece povezana sa internaliziranim problemima u adolescenciji, dok je jaka bihevioralna kontrola povezana sa eksternaliziranim problemima (Barber, Olsen & Shagle, 1994).

1.1.2. STILOVI RODITELJSKOG PONAŠANJA

Osim na razini dimenzija, odnos roditelj–dijete moguće je razmatrati i na razini stilova roditeljskog ponašanja koji predstavljaju kombinacije tih dimenzija (Baumrind, 1970; Darling i Steinberg, 1993; Lamborn, Mounts, Steinberg i Dornbusch, 1991; Maccoby i Martin, 1983). Dvije najpoznatije klasifikacije stilova roditeljskog ponašanja dali su Maccoby i Martin (1983), te Diana Baumrind (1970).

Diana Baumrind (1970) navodi tri različita roditeljska stila, a to su: autoritativni, autoritarni i popustljivi stil.

Autoritativni roditelji postavljaju jasna pravila ponašanja i zahtjeve, uz objašnjenje razloga primjene određenog odgojnog postupka i uzimajući u obzir razvojnu dob djeteta. Takva kontrola primjenjuje se u toploj emocionalnoj atmosferi, te se poštuju potrebe i prava djeteta. Time se postiže razvoj autonomije kod djeteta i njegovo slobodno izražavanje vlastitih ideja.

Između autoritarnih roditelja i njihove djece vlada odnos podređenih i nadređenih. Takvi roditelji maksimalno kontroliraju dječje ponašanje i očekuju neupitnu poslušnost. Koriste stroge tehnike discipliniranja koje uključuju i fizičko kažnjavanje. Pritom se ne uzimaju u obzir potrebe i prava djeteta.

Popustljivi roditelji minimiziraju bilo kakvu kontrolu nad djetetom. Dijete se potiče da samo donosi svoje odluke i da razvija nezavisnost. Pritom nema nikakvog vođenja i

kontrole od strane roditelja. Pred dijete se postavlja vrlo malo zahtjeva i očekivanja, te se odobravaju sve djetetove odluke i postupci (Baumrind, 1967; prema Lauer & Lauer, 1994).

Autoritativni i autoritarni roditeljski stil podrazumijevaju čvrstu kontrolu djetetovog ponašanja. Razlika među njima je u dimenziji emocionalnosti, ali i u vrsti kontrole koju koriste. Autoritativni roditelji više primjenjuju bihevioralnu kontrolu. Autoritarni roditelji uz bihevioralnu primjenjuju i psihološku, disfunkcionalnu kontrolu (Darling & Steinberg, 1993). Time onemogućavaju razvoj autonomije djeteta.

Maccoby i Martin (1983) dodaju još jedan roditeljski stil. Prema njima, popustljivi roditeljski stil, koji je nisko na dimenziji kontrole, ne uzima u obzir razlike u emocionalnosti popustljivih roditelja. Zato oni razlikuju autoritativni, autoritarni, permisivni i zanemarujući roditeljski stil (Lamborn, Mounts, Steinberg i Dornbusch, 1991). Ta četiri stila nastala su kombinacijom suprotnih polova dimenzija roditeljskog ponašanja. Autoritativni roditeljski stil čini kombinacija emocionalne topline i čvrste kontrole, a autoritarni čvrste kontrole i emocionalne hladnoće. Permisivni roditeljski stil čini kombinacija emocionalne topline i slabe kontrole, a novi, zanemarujući roditeljski stil nastao je kombinacijom slabe kontrole i emocionalne hladnoće.

Mnoga istraživanja bavila su se pitanjem utjecaja različitih stilova roditeljskog ponašanja na dječje ponašanje i razvoj.

Pokazalo se da se autoritativan stil može povezati s najpoželjnijim razvojnim ishodima kod djece. Autoritativan stil se povezuje s većom kompetentnošću, samopouzdanjem, nezavisnošću, s većim akademskim uspjehom i odgovornim ponašanjem. Djeca su obično znatiželjna, puna energije, kreativna, prijateljski raspoložena prema drugima, te obično razvijaju pozitivna vjerovanja o sebi i o svom postignuću.

Djeca autoritarnih roditelja pokazuju puno više problema u ponašanju. Teško se prilagođavaju različitim socijalnim situacijama, nepovjerljiva su, agresivna, ćudljiva, lako se uzrujaju. Češće su povučena, lošeg raspoloženja, uplašena, nesretna, te im nedostaje spontanosti u ponašanju.

Permisivni roditeljski stil dovodi do agresivnog i impulzivnog ponašanja kod djece. Djeca su češće nezrela i slabije se snalaze u situacijama u kojima se susreću s autoritetima.

Zanemarujući roditeljski stil povezuje se s najnepoželjnijim razvojnim ishodima kod djece. Taj stil ne potiče zdravi socijalni razvoj. Djeca zanemarujućih roditelja ne sudjeluju primjereno u igri i socijalnim interakcijama, sklona su agresivnom ponašanju prema drugima ili socijalnoj povučenosti (Peterson & Rollins, 1987; Baumrind, 1971; Dornbusch i sur, 1985; MacDonald, 1992; sve prema Vasta, Haith & Miller, 1998).

Pri ovakvoj tipološkoj klasifikaciji roditeljskog ponašanja treba uvažiti činjenicu da roditeljski stilovi nisu samo kombinacije dimenzija roditeljskog ponašanja. Roditeljski stil predstavlja pozadinu u kojoj se ostvaruje konkretna interakcija između roditelja i djeteta i primjenjuju odgojni postupci. Odnosno, roditeljski je stil konstelacija roditeljevih stavova prema djetetu, koja određuje emocionalnu klimu u kojoj se odvijaju konkretni oblici roditeljskog ponašanja (Keresteš, 1999). Dakle, treba razlikovati roditeljski stil od specifičnih roditeljskih ponašanja. Iz toga proizlazi da je utjecaj roditeljskih stilova na razvoj djeteta neizravan, odnosno da roditeljski stil moderira povezanost roditeljskog ponašanja i razvojnih ishoda. Isti odgojni postupci primjenjivani u različitom kontekstu imat će različite utjecaje na dječje ponašanje. Također, roditeljski stil utječe i na dječju otvorenost prema roditeljskim utjecajima, pa djeca roditelja različitih roditeljskih stilova neće biti jednako osjetljiva na roditeljska ponašanja (Darling i Steinberg, 1993).

1.1.3. ČINITELJI RODITELJSKOG PONAŠANJA

Neka istraživanja su se bavila pitanjem zašto se roditelji ponašaju prema svojoj djeci upravo onako kako se ponašaju, tj. što određuje roditeljsko ponašanje. Tri su glavne skupine činitelja (Belsky, 1984):

1. individualne osobine roditelja
2. osobine djeteta
3. kontekstualni činitelji.

1. Individualne osobine roditelja koje utječu na roditeljsko ponašanje su: dob roditelja, spol, osobine ličnosti, ponašanje njihovih roditelja prema njima, znanja i uvjerenja o dječjem razvoju i roditeljskom ponašanju, te zadovoljstvo brakom.

Istraživanja pokazuju da je interakcija starijih majki s djecom toplija, pozitivnija i više stimulirajuća nego interakcija mlađih majki s djecom. Također se pokazalo da maloljetne majke pokazuju više nepoželjnih ponašanja prema svojoj djeci, imaju manje realistična očekivanja o dječjem razvoju i manju osjetljivost za udovoljavanje dječjim potrebama (Belsky, 1984).

Spol roditelja je jedan od bitnih činitelja. Majke su više zaokupljene aktivnostima oko njege djeteta, a interakcija očeva i djece se više svodi na igru i provođenje slobodnog vremena. Također je utvrđeno da majke provode više vremena s djecom nego očevi. Majke više koriste postupke psihološkog kontroliranja djeteta, a očevi više koriste postupke bihevioralnog kontroliranja (Collins i Russell, 1991).

Osobine ličnosti roditelja i njihov utjecaj najviše dolaze do izražaja u istraživanjima koja se bave roditeljima s emocionalnim poremećajima. Utvrđeno je da depresivne majke pokazuju manje prihvaćanja, topline, spontanosti i strpljivosti, te više kažnjavaju djecu u odnosu na nedeprativne majke (Conger, McCarty, Yang, Lahley & Kropp, 1984, prema Vander-Zanden, 1993).

2. Osobine djeteta koje najviše utječu na roditeljsko ponašanje su: spol, dob, temperament i sposobnosti.

Istraživanja pokazuju da se roditelji različito ponašaju prema djeci različitog spola. Russell i Russell (1987) navode da roditelji šestogodišnje i sedmogodišnje djece pokazuju više emocionalnosti u interakciji s djevojčicama, a više dominacije tj. asertivnosti u interakciji s dječacima. Neka istraživanja ukazuju i na interakciju spola djeteta i spola roditelja. Parke i Tinsley (1987), te Lamb (1977) nalaze da u dojenačkoj dobi majke više pričaju i osmjehuju se djevojčicama nego dječacima, a očevi se više bave sinovima nego kćerima, osobito ako se radi o prvorođenom djetetu (prema Keresteš, 1999). U adolescenciji se više poteškoća javlja u istospolnim interakcijama (majka–kći, otac–sin) nego u raznospolnim.

Bitan činitelj roditeljskog ponašanja je i dob djeteta, odnosno logično je da se roditelji neće jednako ponašati prema djeci različite dobi. Iako nalazi istraživanja nisu uvijek konzistentni, općenito je ipak dobiveno slijedeće: s porastom dobi djeteta dolazi do smanjivanja roditeljskog prihvaćanja, smanjuje se psihološka kontrola, fizičko pokazivanje ljubavi, te vrijeme provedeno s djetetom. Istodobno se povećava bihevioralna kontrola, upotreba verbalnih metoda discipliniranja i naglašavanje djetetove autonomije (prema Keresteš, 1999).

Na roditeljsko ponašanje utječe i težak temperament kod djeteta. Campbell (1979) nalazi da majke djece teškog temperamenta provode manje vremena u interakciji sa svojom djecom i manje odgovaraju na njihov plač u dobi od 3.–8. mjeseca (prema Belsky, 1984).

3. Kontekstualni činitelji također uvelike utječu na interakciju roditelja i djece. Roditeljsko ponašanje se ne odvija u socijalnoj izolaciji. Bitni kontekstualni činitelji su: socijalne mreže roditelja, njihovo radno mjesto, te bračni odnosi (Belsky, 1984).

Svi ti činitelji mogu biti izvor i stresa i podrške. Stres uzrokovan problemima na radnom mjestu može promijeniti ponašanje prema djetetu. Utjecaj ima i percepcija bračnih odnosa. Ako žena osjeća potporu svog supruga, vjerojatnije je da će se više baviti i svojom djecom (Durrett, Richards, Otaki, Pennebaker & Golding, 1986, prema Vander-Zanden, 1993).

Socijalna podrška koja proizlazi iz uključenosti u socijalne mreže ima povoljan utjecaj na ponašanje i smanjuje negativni utjecaj stresa (Vander-Zanden, 1993). Istraživanja pokazuju da su roditelji sa manje socijalne podrške manje uspješni u odgoju od onih koji su dobro integrirani u socijalne mreže. Roditelji s manjom socijalnom podrškom vjerojatnije će postavljati više pravila i koristiti više autoritarne metode kažnjavanja (Belsky, 1984).

Bitni kontekstualni činitelji su i: socioekonomski status, struktura obitelji (broj članova obitelji, broj djece, redoslijed rođenja), kulturalni činitelji te različiti izvori stresa.

Socioekonomski status utječe na način života članova obitelji, na pojmove o ulozi roditelja i na odnose u obitelji. Majke različitog socioekonomskog statusa mogu imati neke

zajedničke vrijednosti, ali te vrijednosti mogu ostvarivati na različite načine. Majke nižeg socioekonomskog statusa su više restriktivne, dok majke višeg socioekonomskog statusa više komuniciraju sa svojom djecom i više ih podržavaju (Peterson i Rollins, 1987). Socioekonomski status roditelja utječe na njihovo postupanje prema djetetu.

Dakle, možemo zaključiti da roditeljsko ponašanje treba shvatiti kao višedimenzionalni koncept koji ujedinjuje individualne osobine roditelja i djece, ali i odnose šire socijalne sredine prema obitelji i ulogama roditelja i djece u njoj.

1.1.4. MJERENJE RODITELJSKOG PONAŠANJA

Roditeljsko ponašanje nije lako mjeriti zbog složenosti i velikog broja činitelja koji utječu na roditeljsko ponašanje. U svrhu mjerenja roditeljskog ponašanja koriste se gotovo sve tehnike poznate u psihologiji (razne projektivne tehnike, tehnike opažanja, upitnici, intervjui). Najčešći načini su opažanje, ili u domu obitelji ili u laboratorijskim uvjetima, te ispitivanje upitnicima. Opažanje nije ekonomična metoda, te obično ometa spontano ponašanje roditelja.

Upitnici su zato tehnika koja se najčešće koristi. Uz primjenu upitnika vezuju se neke poteškoće, kao što su tendencija davanja socijalno poželjnih odgovora, problem samoizvješćivanja, problem iskrivljenog pamćenja i sl., no upotreba upitnika ima i prednosti. Upitnici omogućuju «pogled iznutra», dobivamo podatke o ponašanju u različitim situacijama i tijekom dužih vremenskih perioda, te podatke o ponašanjima koja se ne ispoljavaju često, ne pokazuju se pred drugima ili se mijenjaju u prisutstvu drugih osoba.

Kod primjene upitnika roditeljskog ponašanja od roditelja se traži da odgovore na pitanja o vlastitom trenutnom ponašanju ili da se prisjete svojih roditeljskih postupaka iz prošlosti. Ako upitnike roditeljskog ponašanja ispunjavaju djeca od njih se traži da odgovore na pitanja o svojoj percepciji ponašanja roditelja, ili se od njih traži da se prisjete kako su roditelji postupali prema njima kad su bili mlađi. Upitnici često imaju verzije za oba roditelja i za dijete.

1.2. SRAMEŽLJIVOST

Ljudi su socijalna bića, te većinu svojih potreba i aktivnosti ostvaruju kroz interakciju s drugim ljudima. Sramežljivost je time univerzalno iskustvo svakog pojedinca.

Pojam sramežljivosti je u širokoj upotrebi u svakodnevnom govoru. No, ona još nije u potpunosti shvaćena i objašnjena. Mnogo znanstvenika u ovom području bavilo se upravo pokušajem definiranja sramežljivosti.

1.2.1. DEFINIRANJE SRAMEŽLJIVOSTI

Postoji niz definicija u kojima autori naglašavaju različite aspekte i specifičnosti sramežljivosti.

Briggs, Cheek i Jones (1986), definicije sramežljivosti svrstavaju u tri kategorije:

1. Sramežljivost je definirana kao subjektivno iskustvo karakterizirano strahom i uznemirenošću u interpersonalnim odnosima. Ovo shvaćanje susrećemo u svakodnevnom govoru kad netko kaže za sebe ili drugog da se osjeća sramežljivo.

2. Druga skupina definicija određuje sramežljivost kroz aspekt ponašanja, koristeći termine poput inhibicije, šutljivosti i izbjegavanja socijalnih kontakata.

3. Po trećima sramežljivost predstavlja psihološki sindrom kojeg karakterizira subjektivni osjećaj socijalne anksioznosti i interpersonalna inhibicija koje se javljaju već i zbog potencijalne mogućnosti evaluacije.

Zajedničko većini definicija sramežljivosti je naglašavanje važnosti stvarne ili zamišljene evaluacije pojedinca od strane okoline, te strah od negativnog ishoda te evaluacije. To kod osobe izaziva socijalnu anksioznost i interpersonalnu inhibiciju.

Budući da postoji niz definicija sramežljivosti, ovdje ih navodimo kronološkim redoslijedom:

Pilkonis (1977, prema Turner, 1990) definira sramežljivost kao tendenciju izbjegavanja socijalne interakcije i tendenciju neprikladnog reagiranja u socijalnim situacijama.

Crozier (1979, prema Turner, 1990) definira sramežljivost kao anksioznost i neugodu u socijalnim situacijama, naročito u onima koje uključuju vrednovanje i procjenjivanje od strane autoriteta.

Zimbardo i Radl (1982) određuju sramežljivost kao mentalni stav koji predisponira ljude na izuzetnu zabrinutost u vezi socijalne evaluacije njihovog ponašanja. Kao takva stvara naročitu osjetljivost na znakove odbacivanja. Pri tom postoji spremnost za izbjegavanje ljudi i situacija koje imaju potencijal za kritiziranje, te za suzdržavanjem od iniciranja akcija koje bi mogle privući pažnju na njihovo ja.

Briggs i sur. (1986) definiraju sramežljivost kao pretjeranu i neurotsku pažnju usmjerenu na sebe u socijalnim situacijama što dovodi do plašljivog i često neprimjerenog vanjskog ponašanja (npr. šutljivost), a i do emocionalnih i kognitivnih poremećaja.

Leary (1986) određuje sramežljivost kao afektivno–bihevioralni sindrom kojeg karakterizira socijalna anksioznost i interpersonalna inhibicija koje se javljaju zbog mogućnosti ili pojave interpersonalne evaluacije.

Van der Molen (1990) navodi da osoba zasigurno može biti prozvana sramežljivom ako:

1. smatra sebe sramežljivom (u određenom stupnju)
2. ispitivanje i/ili opažanje ponašanja dokazuje da se u određenim vrstama socijalnih situacija oni trebaju nositi sa:
 - a) osjećajem tenzije, bojažljivošću i «osjećajem inhibiranosti»
 - b) bihevioralnim problemima (ne znaju kako se ponašati u socijalnim situacijama ili se ne usude napraviti ono što misle da bi trebali napraviti, pogotovo slobodno govoriti)
 - c) negativnim mislima o sebi.

Različite definicije sramežljivosti mogu ukazivati i na heterogenost populacije sramežljivih. Tako neki autori govore o vrstama sramežljivosti.

Zimbardo (1977, prema Turner, 1990) je podijelio sramežljive ljude u tri skupine:

1. ljudi koji se ne plaše socijalne situacije, već jednostavno preferiraju biti sami
2. ljudi koji imaju nisko samopoštovanje, loše socijalne vještine i koji se lako zbunjuju, što dovodi do toga da nerado prilaze ljudima, iako bi to željeli
3. ljudi koji se osjećaju sputani društvenim i kulturalnim očekivanjima. Oni u svom ponašanju izuzetno paze na društvene norme.

Eysenck (1969, prema Crozier, 1986) govori o dva tipa sramežljivosti:

1. introvertna sramežljivost pri kojoj osobe preferiraju samoću, ali su sposobne za socijalnu komunikaciju
2. neurotična sramežljivost pri kojoj su osobe anksiozne i nespretne u interakciji s drugima dok zapravo žele ili imaju potrebu za interakcijom.

Pilkonis (1977, prema Zarevski i Mamula, 1998) razlikuje privatnu i javnu sramežljivost:

1. u privatno sramežljive spada čak 2/3 sramežljive populacije, a to su one sramežljive osobe koje okolina ne doživljava sramežljivima, ali se oni tako osjećaju
2. javna sramežljivost označava osobe koje se osjećaju sramežljivima, a i okolina ih takvima percipira zbog jasnih bihevioralnih znakova (oboren pogled, zamuckivanje i sl.).

Buss (1986) razlikuje dvije vrste sramežljivosti:

1. bojažljiva sramežljivost koju karakterizira povećana pobuđenost autonomnog živčanog sustava, bihevioralna inhibicija i kognicije koje se temelje na strahu od negativnog vrednovanja. Pretpostavka je da je ova vrsta sramežljivosti urođena i da je prisutna još prije šeste godine.
2. samosvjesna sramežljivost koju karakterizira minimalna autonomna pobuđenost, prevladavanje kognicija usmjerenih na strah od negativne evaluacije i neke bihevioralne inhibicije koje su manje nego kod prvog tipa sramežljivosti. Primarni uzrok ovog tipa sramežljivosti je strah od negativnog vrednovanja, te Buss smatra da se taj tip sramežljivosti razvija nakon formiranja kognitivnog koncepta o sebi, tj. oko šeste godine.

Različite definicije i tipologije sramežljivosti uvjetuju različite strategije njenog mjerenja, a dobiveni rezultati također ovise o razini manifestacije sramežljivosti koja se proučavala.

1.2.2. RAZINE MANIFESTACIJE I MJERENJE SRAMEŽLJIVOSTI

Zimbardo (prema Briggs i Smith, 1986) navodi tri razine manifestacije sramežljivosti: razinu ponašanja, fiziološke pokazatelje i doživljaj sramežljivosti.

Teoretičari kognitivne teorije socijalnog učenja (prema Briggs i sur, 1986) također navode tri aspekta sramežljivosti: strah (fobična komponenta, prisutnost simptoma fizičke tenzije), deficit socijalnih vještina (bihevioralna komponenta) i iracionalne misli (kognitivna komponenta).

Zajednički zaključak je da se sramežljivost može manifestirati na bihevioralnom, kognitivnom i fiziološkom planu:

1. Na bihevioralnom planu sramežljivi ljudi su prilično inhibirani. Imaju poteškoće u interpersonalnoj komunikaciji, teško započinju i održavaju željene oblike ponašanja, te se često doživljavaju kao napete i tihe osobe. Pilkonis (1977, prema Sirovica, 1996) je utvrdio da sramežljivi ispitanici govore rjeđe i manje od nesramežljivih ispitanika, da dulje čekaju sa započinjanjem razgovora i u manjoj mjeri ispunjavaju periode šutnje kad se pojave. Sramežljivi rjeđe traže pomoć, pogotovo od pomagača suprotnog spola.

2. Na kognitivnom planu javljaju se negativne, iracionalne misli (negativna očekivanja od sebe i negativna samoevaluacija nakon događaja). Također postoji strah od negativnog vrednovanja od strane drugih. Utisak koji ostavljaju jako je bitan za sramežljive osobe, a posebno ih zabrinjava da ne ostave negativan utisak. Izbjegavaju situacije gdje mogu biti socijalno evaluirani kako bi se zaštitili od informacija koje bi potvrdile nedostatak socijalne kompetencije. To doprinosi njihovoj nesigurnosti, te ponovno pokreće sumnju u

vlastitu kompetenciju čime se stvara začarani krug (Arkin, Lake i Baumgardner, 1986, Van der Molen, 1990).

3. Na fiziološkom planu javljaju se crvenjenje, znojenje, tremor ruku, lupanje srca, ubrzanje pulsa, promjene u radu žlijezda slinovnica, te drugi znakovi povećane pobuđenosti autonomnog živčanog sustava. Cheek i Briggs (1990) navode da izražene fiziološke manifestacije ima 40–60% sramežljivih, dok ostali dio sramežljive populacije ima izražene samo emocionalne i kognitivne aspekte sramežljivosti.

Razine manifestacije sramežljivosti upućuju na forme mjerenja sramežljivosti. Najčešće se ispituje različitim formama samoiskaza. Prema Briggs i Smith (1986) to su:

1. Social Avoidance and Distress Scale (Watson i Friend, 1969), kojom se mjeri anksioznost nastala uslijed socijalne evaluacije.

2. Stanford Shyness Survey (Zimbardo, 1977) je upitnik koji ispituje da li osoba misli za sebe je li sramežljiva ili ne, te utvrđuje osjećaje, misli, reakcije povezane sa sramežljivošću. Također ispituje koje osobe i situacije pobuđuju sramežljivost.

3. Social Reticence Scale (Jones i Russell, 1982) ispituje pojedine komponente sramežljivosti (poteškoće u kontaktu s ljudima, izražavanju mišljenja, osjećaj usamljenosti, itd.).

4. Shyness Scale (Cheek i Buss, 1981) u kojoj autori razdvajaju konstrukt sramežljivosti od konstrukta socijabilnosti (u niskoj su, ali značajno negativnoj korelaciji, $r = -0,30$).

Također se koriste i bihevioralne mjere kao što su opažanje ponašanja, ispitivanje socijalnih vještina i socijalnih znanja, a ponekad se ispituju i fiziološke reakcije.

1.2.3. RAZVOJ SRAMEŽLJIVOSTI

Suvremeni pristup sramežljivosti navodi da je sramežljivost višestruko determinirana i da je funkcija i ličnosti i situacije. Kagan i Reznick (Sladić, 2001) smatraju da okolinski uvjeti, posebno oni kronični, određuju stupanj u kojem će se biološka tendencija aktualizirati k sramežljivosti.

Genetička istraživanja pokazuju da sramežljivost ima snažnu nasljednu komponentu. Pronađena je veća stabilnost sramežljivosti od druge do dvadesete godine starosti nego kod nekih drugih crta ličnosti (Zarevski i Mamula, 1998). Pri tome, genetsko nasljeđe daje samo sklonost ka sramežljivosti, odnosno genetski određene interindividualne razlike na temelju iskustva doživljenog straha i neugode u socijalnim situacijama mogu dovesti do razvoja sramežljivosti.

Osim nasljedne komponente, na razvoj sramežljivosti utječu i okolina i naučena socijalna iskustva. Istraživanja su pokazala da je otprilike trećina odraslih osoba sramežljiva zbog fizioloških karakteristika svog temperamenta, dok je kod dvije trećine odraslih sramežljivost posljedica roditeljskih postupaka i odgojnih metoda. Sramežljivost se uči po modelu, a tome u prilog idu nalazi da su sramežljive osobe imale sramežljive roditelje češće od nesramežljivih (Zarevski i Mamula, 1998).

Najsnažniji utjecaj na razvoj sramežljivosti, pogotovo u prvim godinama života, ima emocionalna veza između roditelja (skrbnika) i djeteta. Ukoliko ta veza ne dovede do snažnog razvoja privrženosti, koja se razvija kroz svakodnevno hranjenje, maženje i brigu o djetetu, povećava se mogućnost pojavljivanja nesigurnog i sramežljivog ponašanja u kasnijem životu. Zbog teškoća u odnosu s roditeljima, ta djeca stvaraju sliku o sebi kao osobama koje imaju teškoća u odnosima s drugima i očekuju neuspjeh i teškoće i s drugim ljudima i vršnjacima. Dakle, neostvarena privrženost se generalizira na sve veći broj situacija i ljudi, pri čemu se takvi ljudi brzo razočaraju u vezama, osjete se odbačenima, poniženima i sl. S druge strane, prezaštićivanje također doprinosi razvoju sramežljivosti tako što dijete nema mogućnosti razviti socijalne vještine koje će mu pomoći da se snađe u svijetu koji ga okružuje. Na to se nadovezuju i previsoka ili preniska očekivanja roditelja koja nisu u skladu s djetetovim psihofizičkim i emocionalnim razvojem.

Ako odgoj promatramo u kontekstu roditeljskih stilova, istraživanja su pokazala da je za razvoj sramežljivosti najpogubniji autoritarni odgojni stil (Zarevski i Mamula, 1998).

Takvi roditelji najviše inzistiraju na poslušnosti djeteta i slijepom pokoravanju autoritetu odraslih. Nedostaju briga i toplina, a autoritarni roditelj je zadovoljan kada je dijete mirno, tiho i poslušno. Pri tome ne primjećuje nesigurnost koja se često razvije u sramežljivost. Općenito je najbolji autoritativan odgoj. Takvi roditelji nastoje usmjeriti dječje ponašanje u korisne aktivnosti, o svim se temama otvoreno razgovara, kod djeteta se potiče kritičko mišljenje. To pomaže razvoju dječje sigurnosti, samopouzdanja i samopoštovanja, te se umanjuju šanse za razvoj sramežljivosti.

Još je nekoliko kritičnih perioda koji mogu pridonijeti razvoju sramežljivosti (Zarevski i Mamula, 1998). Jedan od njih je polazak u vrtić ili školu, kada se djeca moraju snaći među vršnjacima i novim odraslima te se moraju izboriti za svoj status. Sličan utjecaj ima i odlazak u novu sredinu radi studiranja ili zaposlenja. Sramežljivost dostiže vrhunac u svom razvoju u periodu adolescencije kada se od djece očekuje ostvarivanje složenijih i zahtjevnijih odnosa s vršnjacima, posebno s pripadnicima suprotnog spola. U tim kritičnim periodima, razvoju sramežljivosti su posebno podložna djeca čiji su roditelji inzistirali na perfekcionizmu. Velika je vjerojatnost da i takva djeca postanu perfekcionista. To može rezultirati postavljanjem neostvarivo visokih ciljeva u socijalnim situacijama koje ih plaše čime im je u samom startu zajamčen neuspjeh. Situaciju otežava i njihova prevelika samokritičnost. Razvod braka i ozbiljne krize u obitelji su još jedan faktor koji pogoduje razvoju sramežljivosti.

Posebno negativan utjecaj na razvoj sramežljivosti ima etiketiranje djeteta kao sramežljivog ili povučenog od strane odraslih iz djetetove okoline. Time dijete samo sebe počinje percipirati sramežljivim.

1.2.4. SPOLNE RAZLIKE U SRAMEŽLJIVOSTI

Uslijed maturacije i djelovanja različitih socijalizacijskih procesa dolazi do promjena osobina ličnosti pa tako i sramežljivosti. Dobne promjene direktno prate i one spolne. Naime, kod muškaraca i žena se promjene osobina ličnosti ne odvijaju na istim uzrastima, niti je intenzitet promjene isti. Također postoje male međukulturalne razlike, ali je u istraživanjima globalno dobiveno slijedeće (prema Zarevski i Mamula, 1998):

1. djevojčice su od najranijeg uzrasta pa do adolescencije sramežljivije od dječaka, a to se pripisuje razlikama u odgoju

2. u adolescenciji nema više tako izražene razlike, ali zbog spolnih stereotipa muškarcima je nešto teže jer se od njih očekuje da imaju inicijativu kod poziva na izlazak sa djevojkom, da budu prodorni, asertivni, da dobro zarađuju, a to može stvoriti veliki pritisak na samosvijest sramežljivih muškaraca. Djevojčice u prosjeku dvije godine ranije spolno sazrijevaju od dječaka. Ulazak u adolescenciju je raniji tako da su u dobi od 12–13 godina djevojčice sramežljivije, dok dječaci prolaze kroz to u 14–15. godini. No, te razlike nisu velike i ovise o dobi spolnog sazrijevanja.

3. sramežljive djevojke ranije stupaju u brak i ranije rađaju djecu od nesramežljivih, dok sramežljivi muškarci kasnije stupaju u brak i imaju djecu te kasnije postižu stabilnu karijeru

4. sramežljivost može biti korištena kao izgovor za nepoduzimanje socijalnih aktivnosti i time pomaže očuvati samopoštovanje, a izraženije je kod muškaraca

5. sramežljive žene imaju slabije socijalne vještine od nesramežljivih žena, a sramežljivi muškarci imaju nižu samoevaluaciju od nesramežljivih

6. u zreloj dobi u zapadnim zemljama spolne razlike u sramežljivosti nestaju (osim u nekim azijskim i latinoameričkim zemljama).

1.3. ASERTIVNOST

Asertivnost je u stručnoj psihološkoj literaturi relativno nov termin čije korijene nalazimo u Pokretu za ljudska prava 60-tih godina dvadesetog stoljeća u SAD-u (Willis i Daisley, 1995). U to vrijeme tražio se način sučeljavanja etničkih manjina sa agresijom i diskriminacijom. Zbog lakog načina provođenja treninga asertivnosti koji dovodi do porasta samopoštovanja, asertivnost se nametnula kao logičan izbor.

Krajem 70-tih kao posljedica neravnopravnosti i spolne diskriminacije raste Pokret za prava žena. Kroz treninge asertivnosti koji su u prvo vrijeme bili organizirani samo za žene, u Europi također dolazi do popularizacije asertivnosti.

80-tih godina dvadesetog stoljeća i velike tvrtke uvode treninge asertivnosti s ciljem porasta produktivnosti kao posljedice kvalitetnijih međuljudskih odnosa.

Od 90-tih godina prošlog stoljeća javlja se potreba za efikasnijom i fleksibilnijom komunikacijom u svim aspektima ljudskih relacija. Trening asertivnosti dobiva ključnu ulogu u smanjivanju sve prisutnije posljedice današnjeg načina života–stresa (Zarevski i Mamula, 1998).

1.3.1. DEFINIRANJE ASERTIVNOSTI

I u području asertivnosti javljaju se poteškoće pri definiranju pojma na jasan i jednoznačan način. Galassi i sur. (1981, prema Lazić, 2001) navode da se sve postojeće definicije asertivnosti mogu svrstati u nekoliko kategorija ovisno o tome gledaju li na asertivnost kao na:

1. osnovno ljudsko pravo;
2. otvoreno i prikladno ispoljavanje emocija;
3. specifične kategorije reagiranja;
4. funkcionalnu osobinu reakcija.

Najprihvaćenija definicija asertivnosti do tada je bila Lazarusova definicija (1973, prema Bašić, 1996), koja uključuje specifične kategorije reakcija kojima bi se moglo opisati asertivno ponašanje kao:

- sposobnost da se kaže «ne»;
- sposobnost da se traže usluge i da se postavljaju zahtjevi;
- sposobnost izražavanja emocija (kako pozitivnih tako i negativnih);
- sposobnost započinjanja, održavanja i završavanja konverzacije.

Kasnije su i mnogi drugi autori dali svoje viđenje kako definirati pojam asertivnosti. Ovdje su kronološkim redom navedeni samo najistaknutiji:

Lange i Jakubowski (1976) smatraju da asertivnost uključuje branjenje vlastitih prava, te ispoljavanje misli, osjećaja i vjerovanja na direktan, pošten i prikladan način koji ne sprječava druge u ostvarenju njihovih prava. Oni razlikuju slijedeće vrste asertivnosti:

1. bazična asertivnost – odnosi se na jednostavnu ekspresiju zauzimanja za osobna prava, vjerovanja, osjećaje ili mišljenja. Ne uključuje druge socijalne vještine, kao što su empatija, konfrontacija i uvjeravanje.

2. empatična asertivnost – odnosi se na izražavanje senzitivnosti prema drugoj osobi pri iznošenju vlastitih osjećaja ili potreba.

3. eskalirajuća asertivnost – započinje s minimalnim asertivnim odgovorom koji može obično postići cilj osobe sa minimalnim naporom i negativnim emocijama, te malom vjerojatnošću negativnih posljedica. Ukoliko druga osoba ne odgovori na minimalnu asertivnost i nastavi narušavati tuđa prava, osoba postepeno povećava asertivnost i postaje vrlo čvrsta, bez da postane agresivna.

4. konfrontirajuća asertivnost – koristi se kada su riječi druge osobe u kontradikciji s djelima. Ovaj tip asertivnosti uključuje objektivno opisivanje što je druga osoba rekla da treba napraviti, što je odista napravila, nakon čega se izjasni o vlastitim željama.

5. asertivnost korištenjem «ja» jezika – ovaj jezik je jako koristan kada ljudi asertivno izražavaju teške negativne osjećaje. Asertivnost kroz «ja» poruke se bazira na radu Thomasa Gordona (1970). «Ja» poruka se sastoji od četiri dijela: 1. objektivni opis ponašanja druge osobe, 2. izražavanje konkretnih posljedica ponašanja druge osobe na život i osjećaje onoga koji upućuje poruku, 3. opisivanje vlastitih osjećaja, 4. izražavanje želja u vezi konkretnog problema, tj. ponašanja sugovornika.

Morrell (1977, prema Lazić, 2001) definira asertivnost kao sposobnost iskazivanja vlastitih misli i osjećaja sigurno i samosvjesno.

Ollendick (1984, prema Živčić–Bećirević, 1996) određuje asertivnost kao sposobnost izražavanja vlastitih pozitivnih i negativnih misli i osjećaja na neagresivan način i bez kršenja prava drugih osoba. Tako definirana asertivnost izražava se u različitim situacijama kao što je traženje vlastitih prava, interesa i želja, odbijanje neopravdanih zahtjeva, suprotstavljanje nepravdi. Također može uključivati i ponašanja kao što su pohvala drugih, davanje i primanje komplimenata.

Willis i Daisley (1995) definiraju asertivnost kao formu ponašanja koja demonstrira poštovanje prema sebi i respekt za druge. Ovo znači da se asertivnost odnosi na rukovođenje vlastitim osjećajima o sebi, drugima, kao i s krajnjim rezultatima. Nastavljaju da biti asertivan znači: biti otvoren i iskren sa sobom i drugima; slušati tuđe mišljenje i pokazivati razumijevanje situacije drugih ljudi; jasno izražavanje ideja, ali ne na račun drugih; postizati funkcionalna rješenja u slučaju poteškoća; donositi odluke; biti jasan u pogledu svog stanovišta i ne biti pod utjecajem tuđeg mišljenja; nositi se s konfliktom; zauzimati se za prava; imati poštovanje prema sebi i drugima; biti jednak s drugima, zadržavajući svoju osobnost; izraziti svoje osjećaje iskreno i s pažnjom; zauzeti se s pažnjom; zauzeti se za sebe. A ono što se asertivnošću postiže, odnosno posljedice asertivnosti su: otvorenost pri razrješavanju konflikata; pravovremeno uzimanje u obzir potencijalno teških situacija; veća sigurnost; reduciranje straha u rukovođenju emocionalnih situacija; ljudi postaju ravnopravni zadržavajući svoju jedinstvenost; ljudi zadržavaju svoj ponos; prepoznavanje učinaka tuđeg ponašanja.

Zarevski i Mamula (1998) definiraju asertivnost kao oblik ponašanja koji određujemo kao borbu za svoja prava i izražavanje mišljenja na izravan način, te odbijanje nerazumnih zahtjeva bez osjećaja straha i krivnje.

1.3.2. MJERENJE ASERTIVNOSTI

U području psihologije ličnosti se u posljednje vrijeme sve veća pažnja posvećuje asertivnosti. To je rezultiralo razvojem određenog broja upitnika za mjerenje tog konstrukta. Glavni ciljevi istraživanja bili su utvrditi da li je asertivnost karakteristika ličnosti ili situacije, te odrediti odnos asertivnosti prema drugim karakteristikama ličnosti.

Galassi i sur. (1974, prema Bašić, 1996) konstruiraju skalu za mjerenje asertivnosti kod studenata pod nazivom The College Self Expression Scale – CSES (Skala za mjerenje asertivnosti kod studenata), sastavljenu od 50 čestica u formi samoiskaza. Autori navode tri aspekta asertivnosti koje mjeri njihova skala:

1. pozitivna asertivnost – izražavanje osjećaja ljubavi, privrženosti, odobravanja, divljenja i slaganja
2. negativna asertivnost – izražavanje opravdanih osjećaja bijesa, neslaganja, nezadovoljstva i zlovolje
3. samoprijegor – pretjerano ispričavanje, izražena tjeskoba u interpersonalnim kontaktima, pretjerana briga za osjećaje drugih

CSES je primijenjena na studentima psihologije u Zagrebu (Žužul, Vukosav i Tadinac, 1985), te je faktorskom analizom utvrđeno osam faktora. Najizraženiji, prvi faktor odnosi se na izražavanje asertivnosti u različitim situacijama koje mogu izazvati anksioznost. Zatim slijede faktori koji se odnose na izražavanje prava: na poslu, među prijateljima, u obitelji. Sljedeći faktori se odnose na izražavanje pohvala, zauzimanje za svoje principe, njihovo izražavanje, te kao posljednji, briga da se ne povrijede tuđi osjećaji. Većina autora smatra da prvi faktor ukazuje na potrebu interakcionističkog pristupa asertivnosti (prema Žužul i sur, 1985).

Nakon toga na Odsjeku za psihologiju u Zagrebu počinje izrada različitih mjernih instrumenata za operacionalizaciju asertivnosti i sramežljivosti. Nakon izrade skale sramežljivosti (Jakuš i Zarevski, 1990), Vukosav i Zarevski dodaju skalu asertivnosti, te tako nastaje Skala sramežljivosti i asertivnosti SSA (Vukosav i Zarevski, 1993).

Daljnje usavršavanje instrumentarija za mjerenje ova dva fenomena rezultiralo je Upitnikom sramežljivosti i asertivnosti USA-97 (Zarevski i Vukosav, 1999).

Nakon niza validacija i pronalazjenja onih čestica koje su najčišće zasićene s ova dva faktora, Upitnik dobiva i svoju revidiranu verziju. Ta revidirana verzija Upitnika sramežljivosti i asertivnosti (USA-r) korištena je za potrebe ove diplomske radnje.

1.3.3. RAZVOJ ASERTIVNOSTI

Iz definicija asertivnosti vidimo da se autori slažu da je asertivnost naučeno ponašanje. To potvrđuju Willis i Daisley (1995) kada kažu da asertivnost nije crta ličnosti. Budući se radi o obliku ponašanja, asertivnost je naučena i može se naučiti bez obzira koliko su od pomoći ili ne postojeći obrasci navika u procesu učenja. Postoje iskrice urođene asertivnosti koje se javljaju oko druge godine, kada dijete uči reći «ne». Rijetko je ohrabrena i potkrijepljena, te je zato često i izgubljena. Zato je treba ponovno otkriti i naučiti. Agresivnost i pasivnost su forme ponašanja s kojima ljudi imaju manje problema. Očito da asertivnost predstavlja najveći izazov. Sve tri su prirodne forme ponašanja, bitan je samo prikladan odabir najkonstruktivnije forme ponašanja u nekoj životnoj situaciji. Svatko je sposoban ponašati se i pasivno i agresivno, ali većina ljudi ima tendenciju ka jednoj vrsti ponašanja. Također, svi imamo sposobnost asertivnog ponašanja, no mora ga se učiti više nego li druge forme ponašanja.

Vrlo važnu ulogu u razvoju asertivnosti kod djece ima odgoj. Pravovremeno usvajanje odgovarajućih oblika asertivnog ponašanja utječe na razvoj djetetovog samopoštovanja, te na razvoj vještina za suočavanje sa stresom (Živčić–Bećirević, 1996). Takva djeca bolje izražavaju svoje emocije (pogotovo one negativne), a to dodatno umanjuje vjerojatnost pojave depresivnih i drugih psihopatoloških reakcija (Kliwer, 1991, prema Živčić–Bećirević, 1996). Također, takva djeca bolje vladaju vještinama traženja odgovarajuće socijalne podrške u situacijama kada su im bliske osobe, prvenstveno roditelji, nedostupne.

Živčić–Bećirević (1996) pretpostavlja da je za pojavu asertivnog ponašanja nužno posjedovanje odgovarajućih socijalnih vještina, kao i sposobnost razumijevanja tuđih osjećaja.

Kod adolescenata se ovi nalazi potvrđuju. Istraživanja pokazuju da adolescenti koji svoje osobine percipiraju socijalno poželjnim i asertivnim, većinu stresnih događaja percipiraju manje prijetećima (Wagner i Compas, 1990), a vlastite resurse za suočavanje smatraju efikasnijima (Towbes i sur, 1989). Stone, Helder i Schneider (1988) nalaze da su takvi adolescenti skloniji ponašanju usmjerenom na problem, a ne izbjegavajućem stilu ponašanja (sve prema Živčić–Bećirević, 1996).

Istraživanja asertivnosti na odraslima pokazuju da su osobe višeg samopoštovanja relativno zaštićenije od negativnih efekata stresa, navode Cohen i Edwards (1989, prema Bužančić, 2001).

U kasnijoj životnoj dobi se javlja specifičan problem, a to je neasertivnost starijih ljudi. Zbog općeg pada kognitivnih sposobnosti i nedostatka specifičnih znanja nisu svjesni uskraćenosti nekih prava, a zbog teškoća sa sluhom i sporijeg tempa obrade informacija u verbalnoj komunikaciji često ne iskazuju asertivno ponašanje.

1.3.4. SPOLNE RAZLIKE U ASERTIVNOSTI

Asertivnost pokazuje znatne razlike u odnosu na spol i spolne uloge. Spolne uloge su vezane s različitim načinima socijalizacije dječaka i djevojčica, te sa spolnim stereotipima. Asertivno, a ponekad i agresivno ponašanje dječaka se potkrepljuje, dok se isto ponašanje kod djevojčica najčešće sputava i oštro kritizira kao njima neprimjereno. S tim u vezi su i rezultati istraživanja Živčić–Bećirević (1996) koji upućuju na to da bi porast asertivnosti s dobi kod dječaka, a smanjenje kod djevojčica mogao biti odraz različitih procesa socijalizacije. Asertivnost je izraženija kod starijih dječaka u odnosu na mlađe dječake i djevojčice općenito.

Feingoldovo istraživanje (1994) ukazuje na veću asertivnost, te veće samopouzdanje muškaraca bez obzira na dob, stupanj obrazovanja i nacionalnost ispitanika.

Razlikujemo maskulinu spolnu ulogu koja je orijentirana na isticanje i postignuće, te femininu spolnu ulogu koja je orijentirana na pokazivanje osjećaja i empatiju.

Maskulina je tzv. instrumentalna, a feminina je ekspresivna spolna uloga. Istraživanja pokazuju da je asertivnost tipična i poželjna za maskulino ponašanje. Žene koje u istim prilikama kao i muškarci pokažu asertivno ponašanje procijenjene su kao manje inteligentne i manje dopadljive, a u odnosu na žene neasertivnog ponašanja, procjenjuju se čak i manje fizički atraktivnima. S druge strane, muškarci asertivnog ponašanja procjenjuju se kao inteligentniji, obrazovaniji i socijalno vještiji od muškaraca neasertivnog ponašanja (Zarevski i Mamula, 1998).

Dakle, očito je da je ženama teže izraziti asertivno ponašanje. Socijalno okruženje od žena ne očekuje asertivno ponašanje već ga potiskuje. S obzirom na današnje društvene vrijednosti koje uzdižu statusne simbole moći i uspjeha, žene su već u startu «hendikepirane» stereotipiziranjem spolnih uloga. No polako sve više obrazovanih i civiliziranih ljudi smanjuje naglasak na usko definiranje spolnih uloga. Tako je danas sve popularniji pojam androgenosti, koji se odnosi na posjedovanje željenih karakteristika i feminine i maskuline uloge (prema Zarevski i Mamula, 1998).

2. CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

2.1. CILJ ISTRAŽIVANJA

Sramežljivost, kao i nedostatak asertivnosti, za većinu ljudi predstavlja veliki problem sa mnogim negativnim posljedicama. Određivanje bitnih faktora u razvoju sramežljivosti i asertivnosti djece važno je stoga što se u dječjoj dobi stvaraju temelji za kasniju ličnost pojedinca. Ranija istraživanja su pokazala da važnu ulogu u razvoju sramežljivosti i asertivnosti ima odgoj.

Stoga je cilj ovog istraživanja provjeriti doprinos dimenzija roditeljskog ponašanja tumačenju sramežljivosti i asertivnosti djece školske dobi, te ispitati spolne razlike u percipiranom roditeljskom ponašanju, sramežljivosti i asertivnosti. U skladu sa ovim ciljevima postavljeni su sljedeći problemi.

2.2. PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

1. Ispitati spolne razlike u dječjoj percepciji roditeljskog ponašanja majki i očeva.
2. Ispitati spolne razlike u sramežljivosti i asertivnosti školske djece.
3. Ispitati prediktivnost roditeljskog ponašanja za sramežljivost i asertivnost školske djece.

3. METODA

3.1. ISPITANICI

Ispitanici u ovom istraživanju bili su učenici osmih razreda osnovnih škola na gradskom području grada Samobora. U ispitivanju je sudjelovalo ukupno 210 učenika.

11 ispitanika je isključeno iz daljnje obrade zbog toga što potječu iz obitelji sa samo jednim roditeljem. Naime, neka su istraživanja pokazala da je cjelovitost obitelji povezana sa roditeljskim ponašanjem (Dodge i sur, 1994; Hetherington, 1979; 1988; prema Keresteš, 1999).

Dio ispitanika je neispravno ili nepotpuno popunio upitnike, što je rezultiralo daljnjim smanjivanjem uzorka. Konačan uzorak sastojao se stoga od 180 učenika. Od toga je 90 učenika bilo muškog spola, a 90 ženskog.

3.2. INSTRUMENTI

1. Dimenzije roditeljskog ponašanja mjerene su upitnikom CRPBI–57.

Upitnik CRPBI (Children's Reports of Parental Behavior Inventory/Inventar dječjih procjena roditeljskog ponašanja) konstruirao je Earl S. Schaefer 1965. godine. Originalna verzija ima 260 čestica raspodijeljenih u 26 skala sa po 10 čestica. S obzirom na vremensku neekonomičnost originalnog upitnika, razvijeno je nekoliko skraćenih verzija. CRPBI ima četiri oblika: oblik u kojem dijete procjenjuje ponašanje majke prema sebi, oblik u kojem dijete procjenjuje ponašanje oca prema sebi, oblik u kojem majka procjenjuje svoje ponašanje prema djetetu, te oblik u kojem otac procjenjuje svoje ponašanje prema djetetu. U ovom radu korištena su dva oblika upitnika i to oblik u kojem dijete procjenjuje ponašanje majke prema sebi i oblik u kojem dijete procjenjuje ponašanje oca prema sebi.

Za potrebe ovog diplomskog rada korištena je prilagođena i skraćena verzija upitnika CRPBI, verzija CRPBI–57 autorice Gordane Keresteš (1999) koja je upitnik i prvi put primijenila u našoj zemlji. Verzija CRPBI–57 sastoji se od devet skala koje zajedno imaju 57 čestica. Tih devet skala mjeri tri temeljne bipolarne dimenzije roditeljskog ponašanja. Te dimenzije su: 1. roditeljsko prihvaćanje/odbacivanje djeteta, 2. psihološka kontrola/psihološka autonomija, i 3. čvrsta/slaba bihevioralna kontrola (Keresteš, 1999).

Dimenzija prihvaćanja/odbacivanja obuhvaća skale: prihvaćanje, usmjerenost na dijete, prihvaćanje individuacije i neprijateljska udaljenost; dimenzija psihološke kontrole obuhvaća skale: intruzivnost, hostilna kontrola i usađivanje anksioznosti; a dimenzija bihevioralne kontrole skale: slaba disciplina i ekstremna autonomija. Raspored pojedinih čestica po skalama nalazi se u Prilogu 1.

Zadatak ispitanika je da uz svaku česticu označi jedan od tri stupnja koji označava koliko je neko ponašanje točno za njegovu/njezinu majku/oca, pri čemu je 1 = netočno, 2 = djelomice točno, i 3 = potpuno točno. Rezultat na svakoj skali dobiva se kao zbroj rezultata na pripadajućim česticama podijeljen brojem čestica, a rezultat na svakoj dimenziji kao zbroj rezultata na pripadajućim skalama podijeljen brojem skala. Za skale neprijateljska udaljenost, slaba disciplina i ekstremna autonomija računa se inverzni rezultat. Najmanji ukupni rezultat i za pojedine skale i za tri dimenzije tako iznosi 1, a najveći 3. Viši rezultat ukazuje na veće roditeljsko prihvaćanje, odnosno veću roditeljsku psihološku i bihevioralnu kontrolu.

Pouzdanost pojedinih skala kreće se u rasponu od 0.49 do 0.73. To su dosta niski koeficijenti pouzdanosti, ali s obzirom na razmjerno mali broj čestica u pojedinim skalama (8 ili 5), uglavnom zadovoljavajući. Koeficijenti pouzdanosti za dimenzije kreću se od 0.57 za očevu bihevioralnu kontrolu do 0.84 za očevu prihvaćanje.

2. Revidirani upitnik sramežljivosti i asertivnosti USA–r korišten je za mjerenje sramežljivosti i asertivnosti školske djece.

Autori početne verzije skale asertivnosti su Vukosav i Zarevski (1997). Upitnik sramežljivosti, čiju su prvu verziju još 1990. godine sastavili Zarevski i Jakuš, revidirao je Zarevski (1997). Ovu posljednju reviziju upitnika napravili su Zarevski i Vukosav (2002).

Upitnik USA-r namijenjen je za mjerenje sramežljivosti i asertivnosti. Upitnik se sastoji od dvije skale: skale sramežljivosti i skale asertivnosti. Čini ga ukupno 37 podražajnih situacija, odnosno 37 čestica s opisima specifičnih životnih situacija. Pri tome prve četiri situacije sadržavaju svaka po tri čestice, što znači da upitnik sadrži ukupno 45 reakcija. Te prve četiri situacije spadaju u skalu sramežljivosti koja time osim ukupnog rezultata ima i četiri subskale: subskalu koja se odnosi na heteroseksualne interakcije, te subskalu kognitivnih, subskalu emocionalnih i subskalu fizioloških reakcija na situacije heteroseksualne interakcije.

Upitnik ima dvije verzije: upitnik sramežljivosti i asertivnosti namijenjen muškim ispitanicima (USAM-r), dok je druga verzija namijenjena ženskim ispitanicima (USAF-r). Razlikuju se u nekoliko čestica iz prvog dijela skale sramežljivosti (čestice 1, 2 i 4) koje opisuju situacije heteroseksualne interakcije. Te čestice su prilagođene razlikama koje postoje u ponašanju žena i muškaraca, a posljedica su usvajanja spolnih uloga. Sve su ostale čestice jednake tj. sadrže opis jednakih situacija. Broj reakcija u obje verzije upitnika je time isti, tj. 45 reakcija. Obje forme upitnika priložene su u Prilogu 2.

Zadatak ispitanika je odabrati jedan od četiri ponuđena odgovora koji najbolje reprezentira njegovo ponašanje, a u prve četiri situacije i osjećaje, te fiziološko reagiranje, u danoj situaciji.

Izabere li ispitanik odgovor:

- a) dobiva 1 bod (kod prva četiri pitanja se jednako vrednuju odgovori e, i)
- b) dobiva 2 boda (kod prva četiri pitanja se jednako vrednuju odgovori f, j)
- c) dobiva 3 boda (kod prva četiri pitanja se jednako vrednuju odgovori g, k)
- d) dobiva 4 boda (kod prva četiri pitanja se jednako vrednuju odgovori h, l)

Ukupni rezultat formira se kao jednostavna linearna kombinacija rezultata pojedinih čestica skale sramežljivosti i skale asertivnosti.

Zbroj odgovora na čestice koje se odnose na sramežljivost predstavlja ukupan rezultat na skali sramežljivosti. Što je on veći, veća je sramežljivost. Čestice na ovoj skali opisuju različite situacije: interakcija sa suprotnim spolom, prijateljima i obitelji, traženje pomoći, susrete s nepoznatim osobama, situacije kad se osoba nalazi u centru pažnje, itd. U upitniku namijenjenom ženama (USAF-r) zbroj odgovora na prvih 26 čestica predstavlja ukupan rezultat na skali sramežljivosti (situacije 1–18 u upitniku) , dok u verziji za muškarce (USAM-r) taj rezultat čini zbroj odgovora na prvih 21 česticu (situacije 1–13 u upitniku).

Zbroj odgovora na čestice koje se odnose na asertivnost predstavlja ukupan rezultat na skali asertivnosti. Što je on veći, asertivnost je manja. Čestice na ovoj skali opisuju situacije kao što su: iznošenje mišljenja, postavljanje zahtjeva, odbijanje nerazumnih zahtjeva, sigurnost u nastupu, itd. U USAF-r ukupan rezultat na skali asertivnosti čini zbroj odgovora od 27. do 45. čestice (situacije 19–37 u upitniku), a u USAM-r isti rezultat čini zbroj odgovora od 22. do 45. čestice (situacije 14–37 u upitniku).

Valja napomenuti da će ispitanici, ukoliko odgovaraju isključivo prvim odgovorom, vrlo vjerojatno od okoline biti percipirani kao bezobzirni, netaktični i bez dobrih manira (Zarevski i Vukosav, 1999).

3.3. POSTUPAK

Ispitivanje je provedeno grupno tijekom travnja 2003. godine u 9 odjeljenja 8. razreda dviju osnovnih škola u Samoboru. Provodila ga je autorica ovog rada i to za vrijeme redovne školske nastave. Ispitivanje je provedeno bez prisutnosti nastavnika. Vrijeme ispitivanja je unaprijed dogovoreno, no ispitanici nisu bili obaviješteni o ispitivanju. Grupe su se sastojale od 20 do 28 ispitanika. Za popunjavanje upitnika osiguran je jedan školski sat.

Ispitanicima je prvo objašnjena svrha ispitivanja, te im je podijeljen set upitnika. Prije ispunjavanja upitnika ispitanicima je čitana uputa za sva tri upitnika. Ispitivanje je bilo anonimno te su ispitanici zamoljeni za iskrenost u odgovaranju. Od osobnih podataka trebali su samo zaokružiti spol, te navesti opći uspjeh na kraju prošle školske godine. Ispitanici su upozoreni da odgovore iz Upitnika sramežljivosti i asertivnosti upisuju u poseban list za

odgovore. Također su zamoljeni da ne preskaču pitanja, odnosno da na kraju provjere da li su na sva pitanja odgovorili.

Redoslijed popunjavanja upitnika variran je od odjeljenja do odjeljenja kako bi se izbjegao utjecaj redoslijeda popunjavanja upitnika na odgovore. Naime, CRPBI za majku i oca sadrže jednake čestice pa su neki ispitanici mogli prepisivati odgovore s jednog upitnika na drugi ili nesvjesno davati slične odgovore. Zato je polovica ispitanika ispunjavala prvo CRPBI za majku, a polovica CRPBI za oca, te je između dva upitnika roditeljskog ponašanja umetnut Upitnik sramežljivosti i asertivnosti. Točnije, polovica ispitanika ispunjavala je prvo CRPBI za majku, zatim Upitnik sramežljivosti i asertivnosti (USA), te na kraju CRPBI za oca. Druga polovica ispitanika popunjavala je upitnike obrnutim redoslijedom: prvo CRPBI upitnik za oca, zatim Upitnik sramežljivosti i asertivnosti, te na kraju CRPBI za majku.

4. REZULTATI

U obradi rezultata prvo će biti prikazani osnovni statistički pokazatelji korištenih varijabli koje se tiču roditeljskog ponašanja, te sramežljivosti i asertivnosti djece: aritmetička sredina (M), standardna devijacija (σ), najmanji i najveći rezultat, podaci o pouzdanosti korištenih instrumenata pomoću Cronbach alpha koeficijenta i podaci dobiveni testiranjem normaliteta distribucije Kolmogorov–Smirnovljevim testom podudarnosti. Budući da se ukupni rezultati na skali sramežljivosti i asertivnosti za muški i ženski spol računaju iz različitih čestica, tako je i sva dalja obrada tih rezultata radena posebno za dječake, posebno za djevojčice.

Tablica 1. Osnovni statistički pokazatelji za varijable roditeljskog ponašanja (N = 180).

skala	M	σ	min	max	K-S-Z	Cronbach alpha	broj čestica
POM	2,17	0,23	1,44	2,64	0,89	0,88	29
PKM	1,68	0,35	1,00	2,76	1,08	0,83	18
BKM	2,11	0,32	1,10	2,80	1,09	0,62	10
POO	2,07	0,22	1,56	2,53	0,78	0,91	29
PKO	1,63	0,35	1,00	2,81	0,98	0,84	18
BKO	2,08	0,34	1,20	3,00	1,24	0,67	10

Legenda:

POM – rezultat na skali majčinog prihvaćanja

PKM – rezultat na skali majčine psihološke kontrole

BKM – rezultat na skali majčine bihevioralne kontrole

POO – rezultat na skali očevog prihvaćanja

PKO – rezultat na skali očeve psihološke kontrole

BKO – rezultat na skali očeve bihevioralne kontrole

Tablica 2. Osnovni statistički pokazatelji za skale sramežljivosti i asertivnosti za muške i ženske ispitanike (N dječaka = 90, N djevojčica = 90).

skala	M	σ	min	max	K-S-Z	Cronbach alpha	broj čestica
sramm	39,03	9,49	23	69	1,07	0,86	21
aserm	51,12	11,44	27	80	0,57	0,82	24
sramf	49,12	9,30	29	70	0,98	0,82	26
aserf	43,83	9,11	25	70	0,57	0,83	19

Legenda:

sramm – rezultat na skali sramežljivosti za dječake

aserm – rezultat na skali asertivnosti za dječake

sramf – rezultat na skali sramežljivosti za djevojčice

aserf – rezultat na skali asertivnosti za djevojčice

Kolmogorov–Smirnovljevim testom testirana je normalnost distribucija rezultata na skalama roditeljskog ponašanja, te skalama sramežljivosti i asertivnosti. Ni jedna distribucija ne odstupa značajno od normalne krivulje na razini značajnosti od 5%. Dobiveni rezultati su u skladu s očekivanjem jer se navedene varijable raspodjeljuju po načelu zvonolike krivulje.

S ciljem određivanja pouzdanosti korištenih upitnika izračunati su koeficijenti nutarnje konzistencije. Cronbach alpha koeficijenti izračunati su na temelju pojedinačnih čestica svake skale CRPBI–a, te posebno za skalu sramežljivosti i skalu asertivnosti za muški i ženski spol. Za skale CRPBI–a koeficijenti se kreću u rasponu od 0,62 do 0,91. Najveću pouzdanost imaju dimenzije majčinog i očevog prihvaćanja djeteta, 0,88 za majku i 0,91 za oca. Najmanju pouzdanost imaju dimenzije bihevioralne kontrole, kako majčine (0,62), tako i očeve (0,67). Dobiveni koeficijenti pouzdanosti podjednaki su onima navedenim u literaturi, čak i nešto viši. Skale sramežljivosti i asertivnosti za oba spola pokazuju zadovoljavajuću pouzdanost, koja se kreće u rasponu od 0,82 za skalu sramežljivosti kod djevojčica do 0,86 za skalu sramežljivosti kod dječaka. Dobiveni rezultati su vrlo slični vrijednostima prikazanim u literaturi (Zarevski i Mamula, 1998).

Prvi problem ovog istraživanja bio je ispitati spolne razlike u dječjoj percepciji roditeljskog ponašanja majki i očeva. Da bi se odgovorilo na ovaj problem u obradi rezultata korištena je analiza varijance s ponovljenim mjerenjima. U skladu s tim odredili smo varijancu između obitelji sa muškim odnosno ženskim djetetom, kao efekt spola djeteta (nezavisan faktor), te varijancu unutar obitelji, između procjena ponašanja muškog i ženskog roditelja, kao efekt spola roditelja (zavisan faktor). Rezultati provedenih analiza prikazani su u tablicama 3 i 4.

Tablica 3. Aritmetičke sredine i standardne devijacije procjena roditeljskog ponašanja majki i očeva od strane dječaka (N = 90) i djevojčica (N = 90).

	Prihvaćanje–odbacivanje				Psihološka kontrola				Bihevioralna kontrola			
	majka		otac		majka		otac		majka		otac	
	M	σ	M	σ	M	σ	M	σ	M	σ	M	σ
dječaci	2,14	0,22	2,07	0,23	1,74	0,35	1,65	0,33	2,13	0,30	2,07	0,34
djevojčice	2,20	0,23	2,07	0,22	1,63	0,34	1,60	0,37	2,10	0,33	2,09	0,33
zajedno	2,17	0,23	2,07	0,22	1,68	0,35	1,63	0,35	2,12	0,32	2,08	0,34

Tablica 4. Osnovni rezultati složene analize varijance, za svaku od tri dimenzije roditeljskog ponašanja, u funkciji spola djeteta i spola roditelja.

	Izvor varijabiliteta	F–omjer	p
Prihvaćanje –odbacivanje	Spol djeteta	1,20	0,28
	Spol roditelja	43,10	0,00
	Interakcija	3,26	0,07
Psihološka kontrola	Spol djeteta	3,04	0,08
	Spol roditelja	4,80	0,03
	Interakcija	1,03	0,31
Bihevioralna kontrola	Spol djeteta	0,04	0,84
	Spol roditelja	1,98	0,16
	Interakcija	0,67	0,41

Dobiveni rezultati pokazuju da je glavni efekt spola roditelja statistički značajan za dvije dimenzije roditeljskog ponašanja, odnosno, to znači da postoji statistički značajna razlika između procjena roditeljskog ponašanja majke i oca kako ih vide njihova djeca. Dvije dimenzije na kojima se majka i otac procjenjuju različito su dimenzija prihvaćanje–odbacivanje ($F = 43,10$, $p < 0,01$) i dimenzija psihološke kontrole ($F = 4,80$, $p < 0,05$). Prosječne vrijednosti procjena majčinog ponašanja na skalama te dvije dimenzije veće su od prosječnih vrijednosti procjena očevog ponašanja na istim tim skalama. To znači da djeca procjenjuju ponašanje majki kao više prihvaćajuće od ponašanja očeva ($M_{\text{majka}} = 2,17$, $M_{\text{otac}} = 2,07$, ukupno za dječake i djevojčice). Majke također više psihološki kontroliraju svoju djecu od očeva ($M_{\text{majka}} = 1,68$, $M_{\text{otac}} = 1,63$). Na dimenziji bihevioralne kontrole procjene ponašanja majki i očeva ne razlikuju se značajno.

Nije utvrđen statistički značajan F–omjer za drugi glavni efekt, odnosno efekt spola djeteta, niti na jednoj od procjenjivanih dimenzija roditeljskog ponašanja. Odnosno, nije nađena statistički značajna razlika između procjena dječaka i djevojčica. Iz toga proizlazi da dječaci i djevojčice procjenjuju roditeljsko ponašanje podjednako prihvaćajuće, te psihološki i bihevioralno kontrolirajuće, odnosno roditelji se podjednako ponašaju prema djeci bez obzira na spol djeteta.

F–omjer interakcije između varijabli spola roditelja i spola djeteta također nije statistički značajan niti na jednoj od procjenjivanih dimenzija roditeljskog ponašanja. To znači da ne postoji statistički značajna razlika u procjenama roditeljskog ponašanja majki između dječaka i djevojčica, kao ni u procjenama ponašanja očeva koje daju djeca različitog spola.

Obzirom da je analizama varijance utvrđeno da ne postoji statistički značajna razlika u procjenama roditeljskog ponašanja majki i očeva prema djeci muškog ili ženskog spola niti na jednoj dimenziji, možemo zaključiti da djecu oba spola možemo promatrati kao jedinstvenu skupinu s obzirom na dimenzije roditeljskog ponašanja. Pitanje je možemo li djecu promatrati kao jedinstvenu skupinu neovisno o spolu i s obzirom na rezultate dobivene na Upitniku sramežljivosti i asertivnosti.

Dakle, drugi problem ovog istraživanja bio je ispitati spolne razlike u sramežljivosti i asertivnosti školske djece. Da bi se odgovorilo na ovaj problem korišten je

t –test za velike nezavisne uzorke. No, budući da se ukupni rezultati na skali sramežljivosti i asertivnosti za muški i ženski spol računaju iz različitih čestica, odnosno neke se čestice projiciraju na različite skale, pri određivanju razlika među skupinama uzete su u obzir samo one čestice koje su zajedničke dvjema skupinama u skali sramežljivosti, odnosno u skali asertivnosti. Tako se kod oba spola prvih 21 česticu projicira na skalu sramežljivosti, te su određeni prosjeci i testirana razlika u odgovorima na te čestice. Zadnjih 19 čestica projicira se kod oba spola na skalu asertivnosti te je razlika u asertivnosti testirana pomoću prosječnih rezultata na zadnjih 19 čestica. Dobiveni rezultati prikazani su u tablicama 5 i 6.

Tablica 5. Aritmetičke sredine i standardne devijacije rezultata na prvih 21 česticu skale sramežljivosti za oba spola, te t–vrijednost razlike između rezultata tih dviju skupina.

spol	N	M	σ	t – vrijednost	df	p
dječaci	90	39,03	9,49	0,80	178	0,43
djevojčice	90	40,08	8,00			

Tablica 6. Aritmetičke sredine i standardne devijacije rezultata na zadnjih 19 čestica skale asertivnosti za oba spola, te t–vrijednost razlike između rezultata tih dviju skupina.

spol	N	M	σ	t – vrijednost	df	p
dječaci	90	40,68	9,20	2,31	178	0,02
djevojčice	90	43,83	9,11			

Rezultati pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika na istovjetnim dijelovima skale sramežljivosti između dječaka i djevojčica. Međutim, dječaci i djevojčice se statistički značajno razlikuju prema rezultatima na istovjetnim dijelovima skale asertivnosti uz razinu značajnosti od 5% i to u smjeru veće asertivnosti dječaka.

Treći problem ovog istraživanja bio je ispitati prediktivnost roditeljskog ponašanja za sramežljivost i asertivnost školske djece.

Da bi utvrdili postoji li povezanost dimenzija roditeljskog ponašanja, sramežljivosti i asertivnosti, prvo su izračunati koeficijenti korelacije među varijablama roditeljskog ponašanja, te sramežljivosti i asertivnosti dječaka i djevojčica. Rezultati dobiveni koreliranjem svih varijabli prikazani su u tablici 7.

Iz rezultata prikazanih u tablici 7 možemo ustanoviti samo tri značajne povezanosti roditeljskog ponašanja sa osobinama kod djece. Pri tome nijedna varijabla majčinog ponašanja nije statistički značajno povezana sa dječjim osobinama. Očevo prihvaćanje djeteta u statistički je značajnoj pozitivnoj korelaciji sa većim rezultatom na Skali asertivnosti, odnosno sa neasertivnošću dječaka (0,22, $p < 0,05$), dok je očeva psihološka kontrola pozitivno povezana sa sramežljivošću kod djevojčica (0,27, $p < 0,05$). Neasertivnost dječaka također je pozitivno povezana sa očevom bihevioralnom kontrolom (0,25, $p < 0,05$).

Gotovo sve dimenzije roditeljskog ponašanja su statistički značajno povezane. Pri tome, najveći su koeficijenti korelacije između procjena majčinog i očevog ponašanja na istim dimenzijama, 0,54, $p < 0,01$ za dimenziju prihvaćanje, 0,52, $p < 0,01$ za dimenziju psihološke kontrole, te 0,41, $p < 0,01$ za bihevioralnu kontrolu. Također je visoka povezanost očevog prihvaćanja i njegove bihevioralne kontrole, 0,50, $p < 0,01$, a očeva bihevioralna kontrola u značajnoj je negativnoj korelaciji i sa njegovom psihološkom kontrolom, -0,28, $p < 0,01$. Kod majke je utvrđena visoka povezanost između njenog prihvaćanja i bihevioralne kontrole, 0,32, $p < 0,01$. Što se tiče povezanosti različitih dimenzija kod dva roditelja, najviša je povezanost između očevog prihvaćanja i majčine bihevioralne kontrole, 0,25, $p < 0,01$. Nešto niža, ali značajna korelacija postoji između majčinog prihvaćanja i očeve bihevioralne kontrole, 0,16, $p < 0,05$, te između očeve psihološke i majčine bihevioralne kontrole, 0,15, $p < 0,05$.

Utvrđena je i očekivana povezanost između dviju dimenzija kod djece. Sramežljivost i neasertivnost kod dječaka su u visokoj pozitivnoj korelaciji, 0,43, $p < 0,01$. Isti smjer povezanosti, sa još nešto višim koeficijentom, utvrđen je i kod djevojčica, 0,56, $p < 0,01$. Ove dimenzije nisu korelirane između dječaka i djevojčica, budući se ukupni rezultati na sramežljivosti i asertivnosti kod dječaka i djevojčica računaju iz različitih čestica.

Tablica 7. Koeficijenti korelacije između svih varijabli.

	POM	PKM	BKM	POO	PKO	BKO	sramm	aserm	sramf	aserf
POM		0,09	0,32**	0,54**	0,16*	0,16*	0,01	0,12	- 0,04	- 0,10
PKM			- 0,08	0,04	0,52**	- 0,01	0,09	- 0,10	0,14	- 0,05
BKM				0,25**	0,15*	0,41**	- 0,06	0,05	- 0,03	0,11
POO					- 0,06	0,50**	- 0,07	0,22*	0,01	- 0,04
PKO						- 0,28**	- 0,13	- 0,12	0,27*	0,17
BKO							0,04	0,25*	- 0,07	- 0,03
sramm								0,43**		
aserm										
sramf										0,56**
aserf										

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

Legenda:

POM – rezultat na skali majčinog prihvaćanja, N=180

PKM – rezultat na skali majčine psihološke kontrole, N=180

BKM – rezultat na skali majčine bihevioralne kontrole, N=180

POO – rezultat na skali oćevog prihvaćanja, N=180

PKO – rezultat na skali oćeve psihološke kontrole, N=180

BKO – rezultat na skali oćeve bihevioralne kontrole, N=180

sramm – rezultat na skali sramežljivosti za dječake, N=90

aserm – rezultat na skali neasertivnosti za dječake, N=90

sramf – rezultat na skali sramežljivosti za djevojćice, N=90

aserf – rezultat na skali neasertivnosti za djevojćice, N=90

Da bi se odredio doprinos roditeljskog ponašanja u tumačenju sramežljivosti i asertivnosti djeteta, provedene su regresijske analize s dimenzijama roditeljskog ponašanja i spolom djeteta kao prediktorima, te rezultatima na skali sramežljivosti i skali asertivnosti kao kriterijem. Budući da je u istraživanju sudjelovalo svega 90 dječaka i 90 djevojčica, tj. radi se o relativno malim uzorcima, nije imalo smisla raditi regresiju posebno za dječake, posebno za djevojčice, već je regresijska analiza provedena za cijeli uzorak. Uz veći broj ispitanika u regresijskoj analizi, tj. uz veći broj stupnjeva slobode, taj uzorak i dobiveni rezultati postaju reprezentativniji za populaciju, tj. sigurniji smo u zaključke koje izvodimo na razini populacije na temelju tako dobivenih rezultata. No, kao što je navedeno kod testiranja razlika između dječaka i djevojčica, ukupni rezultati na skali sramežljivosti i skali asertivnosti za muški i ženski spol se računaju iz različitih čestica, odnosno, neke se čestice projiciraju na različite skale. Zato su u kriterijsku varijablu uzete samo one čestice koje su zajedničke dvjema skupinama na skali sramežljivosti, odnosno, na skali asertivnosti. Kako bi utvrdili utjecaj spola uvršten je i prediktor spola u obje regresije. Dakle, provedene su dvije regresijske analize sa po šest prediktora roditeljskog ponašanja i prediktorom spola djeteta, te sa jednim kriterijem kod djece. Rezultati provedenih regresijskih analiza nalaze se u tablicama 8 i 9.

Rezultati prikazani u tablici 8 pokazuju da dimenzije roditeljskog ponašanja i spol djeteta ne pridonose značajno predikciji sramežljivosti djece.

Rezultati u tablici 9 pokazuju da dimenzije roditeljskog ponašanja i spol djeteta također ne pridonose značajno predikciji asertivnosti djece.

Tablica 8. Rezultati regresijske analize provedene s dimenzijama roditeljskog ponašanja i spolom djeteta kao prediktorima i sramežljivošću djece kao kriterijem.

	R	R ²	R ² kor	F	p	β _{spol}	β _{POM}	β _{PKM}	β _{BKM}	β _{POO}	β _{PKO}	β _{BKO}
sram	0,14	0,02	- 0,02	0,46	0,86	0,07	0,02	0,07	- 0,08	- 0,07	0,04	0,07

Tablica 9. Rezultati regresijske analize provedene s dimenzijama roditeljskog ponašanja i spolom djeteta kao prediktorima i asertivnošću djece kao kriterijem.

	R	R ²	R ² kor	F	p	β _{spol}	β _{POM}	β _{PKM}	β _{BKM}	β _{POO}	β _{PKO}	β _{BKO}
aser	0,26	0,07	0,03	1,73	0,11	0,17*	- 0,09	- 0,15	- 0,01	0,10	0,17	0,11

* p < 0,05

Legenda:

spol – spol djeteta

POM – majčino prihvaćanje

PKM – majčina psihološka kontrola

BKM – majčina bihevioralna kontrola

POO – očevo prihvaćanje

PKO – očeva psihološka kontrola

BKO – očeva bihevioralna kontrola

sram – sramežljivost djece, tj. rezultat na prvih 21 česticu skale sramežljivosti

aser – asertivnost djece, tj. rezultat na zadnjih 19 čestica skale asertivnosti

5. RASPRAVA

Prvi problem ovog istraživanja bio je ispitati spolne razlike u dječjoj percepciji roditeljskog ponašanja majki i očeva, odnosno, utvrditi da li se očevi i majke razlikuju na dimenzijama roditeljskog ponašanja i da li se različito ponašaju prema djeci različitog spola.

Da bi se odgovorilo na taj problem, provedene su analize varijance s ponovljenim mjerenjima za svaku od dimenzija roditeljskog ponašanja, pri čemu je određena varijanca između obitelji sa muškim odnosno ženskim djetetom, kao efekt spola djeteta (nezavisan faktor), i varijanca unutar obitelji, između procjena ponašanja muškog i ženskog roditelja, kao efekt spola roditelja (zavisan faktor). Dobiveni rezultati pokazuju da je glavni efekt spola roditelja statistički značajan za dvije dimenzije roditeljskog ponašanja, odnosno, da postoji statistički značajna razlika između procjena roditeljskog ponašanja majke i oca kako ih vide njihova djeca. Dvije dimenzije na kojima se majka i otac procjenjuju različito su dimenzija prihvaćanje–odbacivanje ($F = 43,10$, $p < 0,01$) i dimenzija psihološke kontrole ($F = 4,80$, $p < 0,05$). U oba slučaja majke postižu viši rezultat od očeva, iz čega proizlazi da djeca procjenjuju ponašanje majki kao više prihvaćajuće od ponašanja očeva, te više psihološki kontrolirajućim od očeva. Na dimenziji bihevioralne kontrole procjene ponašanja majki i očeva ne razlikuju se značajno. Glavni efekt spola djeteta nije se pokazao statistički značajan niti za jednu dimenziju roditeljskog ponašanja. Iz toga proizlazi da djeca oba spola procjenjuju roditeljsko ponašanje podjednako na sve tri dimenzije. Interakcija spola roditelja i spola djeteta također nije statistički značajna niti za jednu dimenziju roditeljskog ponašanja.

Dobivene razlike u ponašanjima očeva i majki, naročito na te dvije dimenzije, u skladu su s podacima iz literature. Prema Collinsu i Russellu (1991) interakciju između majke i djeteta karakterizira više topline i razumijevanja od interakcije oca i djeteta. Osim toga majke pokazuju više pažnje i osjećaja prema djetetu od očeva. Lamb (1977), Parke (1979) i Clarke–Stewart (1978) izvještavaju o većem njegovanju majki od očeva, te većoj očevoj uključenosti u aktivne socijalne igre s djecom (prema Maccoby, 1983). Burger i sur. (1975) pronalaze veće prihvaćanje majki u odnosu na očeve kod djece iz drugog razreda, te veću psihološku kontrolu majki u odnosu na očeve kod djece od prvog do četvrtog razreda (prema Keresteš, 1999). Pletikapić (1993) je također pokazala da majčino ponašanje u odnosu na očevo karakterizira više izražavanje ljubavi i topline, a manje ignoriranje i zanemarivanje. Podaci koje je dobila Keresteš (1999) ukazuju da su majke više prihvaćajuće i sklonije

psihološkom kontroliranju djeteta od očeva. Šavor (2001) nalazi da se majke i očevi značajno razlikuju na sve tri dimenzije roditeljskog ponašanja, odnosno, da majke na sve tri dimenzije postižu značajno više rezultate od očeva.

Svi ovi podaci govore o jasnom utjecaju spola roditelja na roditeljsko ponašanje. Možemo ih objasniti time da su majke više u kontaktu s djecom i više se njima bave od očeva. Time djeca procjenjuju majke brižnijima, njihovo ponašanje više prihvaćajućim, a više su i u prilici kontrolirati dijete. Podjednaki podaci su dobiveni i u istraživanjima u kojima djeca procjenjuju svoj doživljaj roditeljskog ponašanja i u onima u kojima roditelji procjenjuju vlastito roditeljsko ponašanje.

Rezultati o utjecaju spola djeteta na ponašanje roditelja nisu konzistentni. Neka istraživanja pokazuju da se roditelji različito ponašaju prema djeci različitog spola. Rezultati tih istraživanja govore da su roditelji više prihvaćajući prema djeci ženskog spola, a više kontroliraju djecu muškog spola. U drugim istraživanjima – npr. Schludermann i Schludermann, 1983; Litovsky i Dusek, 1985 (prema Keresteš, 1999), te u radu Šavor (2001) i Kanurić (2002), rezultati ne ukazuju na utjecaj spola djeteta na roditeljsko ponašanje. Isto je dobiveno i u ovom istraživanju.

Nemogućnost dokazivanja povezanosti spola djeteta i roditeljskog ponašanja može se jednim dijelom objasniti slabostima korištenih mjernih instrumenata. U ovom je radu roditeljsko ponašanje mjereno samo na temelju procjena djece. U nekim drugim istraživanjima, gdje su ovi efekti potvrđeni, podaci o roditeljskom ponašanju prikupljeni su na više različitih načina. U budućim istraživanjima trebalo bi uzeti u obzir metodološka poboljšanja koja povećavaju vjerojatnost potvrđivanja hipoteza koje proizlaze iz teorijskih razmatranja.

Naime, očekujemo različito ponašanje roditelja prema djeci različitog spola. U pozadini očekivanih efekata su različita očekivanja koja roditelji, te čitavo društvo, imaju prema dječacima i djevojčicama. Od djevojčica se očekuje da usvoje one vrijednosti i ona ponašanja koja su u skladu sa ženskom spolnom ulogom, a od dječaka ona koja su u skladu s muškom spolnom ulogom. Upravo te razlike u roditeljskom očekivanju dovode do različitih ciljeva u odgoju, a to povlači za sobom i upotrebu različitih odgojnih postupaka i specifičnih roditeljskih ponašanja prema djeci različitog spola (prema Kanurić, 2002). Jedno moguće

objašnjenje za nedobivanje ovih razlika u novijim istraživanjima jest što se razlike između muške i ženske uloge smanjuju, odnosno nisu više toliko naglašene ni u odgoju. Sve se više ističe pojam androgenosti koji uključuje pozitivne osobine obje uloge. Odnosno, i kod dječaka se potencira nježnost, obazrivost, prosocijalno ponašanje, kao što se i djevojčice uči da budu nezavisne, dominantne i sl. Ponašanje roditelja s obzirom na spol djeteta je problem koji zahtijeva daljnja istraživanja. Buduća istraživanja mogla bi uključiti i upitnik za roditelje o shvaćanju spolnih uloga, te ispitati kako je to povezano sa njihovim odgojem muške, odnosno, ženske djece.

Drugi problem ovog istraživanja bio je ispitati spolne razlike u sramežljivosti i asertivnosti školske djece. Da bi se odgovorilo na ovaj problem korišten je t-test za velike nezavisne uzorke. No, budući da se ukupni rezultati na skali sramežljivosti i asertivnosti za muški i ženski spol računaju iz različitih čestica, odnosno neke se čestice projiciraju na različite skale, pri određivanju razlika među skupinama uzete su u obzir samo one čestice koje su zajedničke dvjema skupinama na skali sramežljivosti, odnosno na skali asertivnosti. Rezultati pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika na istovjetnim dijelovima skale sramežljivosti između dječaka i djevojčica. Međutim, dječaci i djevojčice se statistički značajno razlikuju prema rezultatima na istovjetnim dijelovima skale asertivnosti ($t = 2,31$, $p < 0,05$) i to u smjeru veće asertivnosti dječaka.

Utvrđeno je da su djevojčice od najranijeg uzrasta do adolescencije sramežljivije od dječaka. U adolescenciji više nema tako izražene razlike u zastupljenosti sramežljivosti. Prema Zimbardu (1986), kod djevojaka se otprilike dvije godine ranije nego kod mladića zapažaju pubertetske psihofizičke promjene, a u vezi s tim i pojava sramežljivosti uslijed rasta samosvijesti. U dobi od 12–13 godina djevojčice su sramežljivije od dječaka, međutim, dječaci s 14–15 godina, ulaskom u adolescentski period, postaju sramežljiviji od djevojčica iste dobi. Skale sramežljivosti često sadrže čestice koje zahvaćaju i socijabilnost, koja je više naglašena kod djevojaka, što također može biti razlog manje sramežljivosti djevojaka na skali sramežljivosti.

Budući da se ispitanici u ovom istraživanju nalaze upravo u navedenim godinama povećane sramežljivosti, odnosno 14–15 godina, koja se u tim godinama izjednačava među

spolovima, možemo zaključiti da je nedobivanje statistički značajne razlike između djevojčica i dječaka ove dobi u skladu s navedenim postavkama iz literature.

U odgoju većine roditelja potiče se i potkrepljuje asertivno ponašanje dječaka, dok se isti oblici ponašanja kod djevojčica potiskuju i kritiziraju kao njima neprimjereni. Sve to uzrokuje da se u različitim mjerama asertivnosti redovito opažaju niži rezultati žena od muškaraca. To potvrđuju i rezultati Živčić–Bećirević (1996) koji upućuju na to da bi porast asertivnosti s dobi kod dječaka, a smanjenje kod djevojčica mogao biti odraz različitih socijalizacijskih procesa. Feingoldovo istraživanje (1994) ukazuje na veću asertivnost muškaraca bez obzira na dob, stupanj obrazovanja i nacionalnost ispitanika.

Dakle, rezultati dobiveni u ovom istraživanju u skladu su s podacima iz literature. Dječaci su značajno asertivniji od djevojčica. I sada se postavlja pitanje utjecaja roditeljskog ponašanja i odgoja na ove razlike.

Zato je treći problem ovog istraživanja bio ispitati prediktivnost roditeljskog ponašanja za sramežljivost i asertivnost školske djece.

Da bi utvrdili postoji li povezanost dimenzija roditeljskog ponašanja, sramežljivosti i asertivnosti, prvo su izračunati Pearsonovi koeficijenti korelacije među varijablama roditeljskog ponašanja, te sramežljivosti i asertivnosti dječaka i djevojčica. Da bi se odredio doprinos roditeljskog ponašanja u tumačenju sramežljivosti i asertivnosti djeteta, provedene su regresijske analize s dimenzijama roditeljskog ponašanja i spolom djeteta kao prediktorima, te rezultatima na skali sramežljivosti i skali asertivnosti kao kriterijem. Budući da je u istraživanju sudjelovalo svega 90 dječaka i 90 djevojčica, tj. radi se o relativno malim uzorcima, nije imalo smisla raditi regresiju posebno za dječake, posebno za djevojčice, već je regresijska analiza provedena za cijeli uzorak. Uz veći broj ispitanika u regresijskoj analizi, tj. uz veći broj stupnjeva slobode, sigurniji smo u zaključke koje izvodimo na razini populacije. No, kako se ukupni rezultati na skali sramežljivosti i skali asertivnosti za muški i ženski spol računaju iz različitih čestica, odnosno neke se čestice projiciraju na različite skale, u kriterijsku varijablu uzete su samo one čestice koje su zajedničke dvjema skupinama na skali sramežljivosti, odnosno na skali asertivnosti. Kako bi utvrdili utjecaj spola djeteta na kriterij, uvršten je i prediktor spola u obje regresije. Dakle,

provedene su dvije regresijske analize sa po šest prediktora roditeljskog ponašanja i prediktorom spola djeteta, te sa jednim kriterijem kod djece, zajedno za dječake i djevojčice. Rezultate ćemo promatrati i na razini interkorelacijske matrice i na razini regresijske analize. Pošto su navedene varijable međusobno povezane, njihovim uvrštavanjem u regresijsku analizu nužno dobivamo rezultate prema kojima neki značajan pojedinačni prediktor postaje neznačajan.

Utvrđene su samo tri značajne povezanosti roditeljskog ponašanja sa osobinama kod djece. Pri tome, nijedna varijabla majčinog ponašanja nije statistički značajno povezana sa dječjim osobinama. Očevo prihvaćanje u statistički je značajnoj pozitivnoj korelaciji sa većim rezultatom na skali asertivnosti, odnosno sa manjom asertivnošću dječaka (0,22, $p < 0,05$). Neasertivnost dječaka također je pozitivno povezana sa očevom biheviornom kontrolom (0,25, $p < 0,05$), dok je očeva psihološka kontrola pozitivno povezana sa sramežljivošću kod djevojčica (0,27, $p < 0,05$).

Rezultati provedenih regresijskih analiza ukazuju da dimenzije roditeljskog ponašanja i spol djeteta ne pridonose značajno predikciji sramežljivosti i asertivnosti djece.

Hipoteze od kojih smo krenuli su da roditeljsko ponašanje utječe na sramežljivost i asertivnost djece. Očekujemo da manje prihvaćanje roditelja, te veća psihološka i biheviorna kontrola doprinose razvoju sramežljivosti i neasertivnosti kod djece. Neznačajnost korištenih prediktora u predikciji dječjeg ponašanja nije u skladu s očekivanjem.

Istraživanja pokazuju da je kod otprilike dvije trećine odraslih sramežljivost posljedica roditeljskih postupaka i odgojnih metoda. Najsnažniji utjecaj na razvoj sramežljivosti, pogotovo u prvim godinama života, ima emocionalna veza između roditelja (skrbnika) i djeteta. Ukoliko ta veza ne dovede do snažnog razvoja privrženosti, povećava se mogućnost pojavljivanja sramežljivog ponašanja kasnije u životu. S druge strane, prezaštićivanje također doprinosi razvoju sramežljivosti tako što dijete ne razvije potrebne socijalne vještine. I previsoka i preniska roditeljska očekivanja doprinose razvoju sramežljivosti.

Istraživanja su također pokazala da je za razvoj sramežljivosti najpogubniji autoritarni roditeljski stil (Zarevski i Mamula, 1998), koji uključuje emocionalnu hladnoću i čvrstu roditeljsku kontrolu. Općenito je najbolji autoritativan odgoj koji potiče razvoj samopouzdanja i samopoštovanja, a umanjuje šanse za razvoj sramežljivosti.

Prediktori roditeljskog ponašanja nisu se pokazali značajnim u predikciji sramežljivosti djece. No, dobivena je jedna značajna korelacija, u očekivanom smjeru, između psihološke kontrole oca i sramežljivosti djevojčica.

Vrlo važnu ulogu u razvoju asertivnosti kod djece također ima odgoj. Dobiveni rezultati i ovdje nisu u skladu s očekivanjem. Slično kao kod sramežljivosti, ali u obrnutom smjeru, očekujemo da je veća asertivnost povezana sa većim prihvaćanjem, te manjom psihološkom i bihevioralnom kontrolom roditelja. Prediktori roditeljskog ponašanja nisu se pokazali značajnim u predikciji asertivnosti djece, međutim, dobivene su dvije značajne povezanosti ponašanja oca i asertivnosti dječaka, pri čemu je veća bihevioralna kontrola očekivano povezana sa neasertivnošću dječaka, dok je neočekivan smjer povezanosti većeg očevog prihvaćanja sa manjom asertivnošću dječaka. Međutim, obje su korelacije relativno niske i postaju neznačajne u skupu više prediktora.

Na kraju bi bilo potrebno osvrnuti se na dobivene rezultate, odnosno na moguće razloge zbog kojih nisu dobiveni očekivani rezultati. U toku provođenja istraživanja, naišlo se na neke poteškoće s kojima se nije unaprijed računalo.

U svakom je istraživanju važna motivacija ispitanika za rad koja je u provođenju ovog istraživanja bila prilično niska kod nekih ispitanika. To se moglo uočiti iz njihovog ponašanja u toku samog ispitivanja. Naime, djeci je zamorno odgovarati na tri upitnika, tim više što su dva gotovo identična (CRPBI-57 za očeve i majke sadrži iste tvrdnje), a treći, USA, prilično dugačak. Zbog toga su neki možda bili nepažljivi u davanju odgovora, mogli su davati odgovore po slučaju ili prepisivati odgovore sa jednog upitnika na drugi. Ovo se, kao što je već navedeno, pokušalo spriječiti tako da se između dva Upitnika roditeljskog ponašanja ispunjavao Upitnik sramežljivosti i asertivnosti. Sve je to moglo utjecati na rezultate tako da su dobivene povezanosti niže od očekivanih.

Na dobivanje ovakvih rezultata mogla je utjecati i iskrenost ispitanika. Moguće je da su ona djeca koja imaju problematične obiteljske odnose «uljepšavala» sliku obiteljske situacije, odnosno, da su davali socijalno poželjne odgovore. Ona djeca čija je obiteljska situacija zadovoljavajuća, nisu imala potrebu iskrivljavati svoje odgovore. Iz tog razloga su obje te skupine ispitanika na kraju mogle dobiti procjene ponašanja roditelja koje su vrlo slične. S druge strane, s obzirom na «kritične» pubertetske godine naših ispitanika, možemo očekivati pristrane i iskrivljene procjene roditeljskog ponašanja u smjeru veće kritičnosti i precenjivanja strogosti roditelja. Ovo je također moglo utjecati na niske povezanosti roditeljskog ponašanja i dječje sramežljivosti i asertivnosti. Moguće poboljšanje u budućim istraživanjima predstavljalo bi prikupljanje podataka o roditeljskom ponašanja iz više različitih izvora.

Pri ispunjavanju Upitnika sramežljivosti i asertivnosti može se također postaviti pitanje vjerodostojnosti samoiskaza. Naime, ispitanici su sami procjenjivali svoje ponašanje na skalama sramežljivosti i asertivnosti, pri čemu ispitanik nema odmak od sebe i svog ponašanja, te može cenzurirati odgovore ili davati socijalno poželjne odgovore. Dodavanjem procjena vršnjaka ili opažanjem ponašanja u konkretnim situacijama, nedostaci koji se vežu uz samoiskaz bili bi smanjeni. Ovdje također očekujemo manju iskrenost muških ispitanika. Muški ispitanici su manje skloni iskazati sramežljivost budući da ona nije socijalno poželjna za maskulino ponašanje u našem društvu. I ovo je moglo umanjiti povezanost roditeljskog ponašanja i sramežljivosti dječaka.

Uz sve navedeno, roditeljsko ponašanje je samo jedan od činitelja dječjeg razvoja, a time i razvoja sramežljivosti i asertivnosti djeteta, te time objašnjava manji dio varijance ovih varijabli. Obitelj je primarni kontekst u kojem se odvija dječji razvoj, ali se interakcije unutar obitelji ne odvijaju u socijalnoj izolaciji. Obitelj je samo jedan od sustava unutar kojih se dijete razvija (Bronfenbrenner, 1986). Širi socijalni kontekst, kulturalne, ekonomske i političke prilike u kojima obitelj živi utječu, kako na roditeljsko ponašanje, tako i na dijete neovisno o roditeljskom ponašanju. Tijekom odrastanja postoje drugi važni događaji i izvori podrške koji utječu na razvoj sramežljivosti, a još više na razvoj asertivnosti djeteta, ukoliko je promatramo kao socijalnu vještinu.

Nadalje, već je spomenuto da između sramežljivosti i asertivnosti postoji negativna korelacija (Zarevski i Mamula, 1998), što može značiti da posjedovanje socijalnih

vještina smanjuje vjerojatnost razvijanja sramežljivog ponašanja. Moguće je da asertivnost, kao socijalna vještina iskrivljava stvarnu korelaciju između ostalih varijabli. Buduća istraživanja mogla bi ispitati da li asertivnost kao socijalna vještina ima ulogu medijatora u povezanosti roditeljskog ponašanja i sramežljivosti, odnosno, da li možda djeluje kao svojevrsni «ublaživač» negativnih efekata nekih loših odgojnih postupaka tako što djeci omogućava da se izbore za svoja prava i zadrže samopoštovanje.

Povezanost roditeljskih odgojnih postupaka s dječjim ponašanjem možemo promatrati kroz utjecaj roditeljskih postupaka na dječje ponašanje, kao i kroz utjecaj dječjeg ponašanja na roditeljsko ponašanje. Npr., sramežljivost ne mora biti posljedica odgojnih postupaka, nego možemo pretpostaviti da će dijete koje je sramežljivo biti podložnije utjecaju odgoja roditelja, odnosno osjetljivije na neke roditeljske postupke. Da bismo mogli razdvojiti efekte roditeljskog ponašanja od ostalih faktora koji utječu na razvoj te bolje identificirati vezu između roditeljskog ponašanja, sramežljivosti i asertivnosti, potrebno je provesti longitudinalnu studiju koja će biti usmjerena na interakciju između roditeljskog ponašanja, djeteta, obitelji i faktora socijalnog okruženja. Međutim, čak i u tako provedenoj studiji, treba biti oprezan pri pretpostavljanju linearne povezanosti između roditeljskih postupaka kao uzroka i očekivanih efekata kao posljedica.

6. ZAKLJUČAK

Prvi problem ovog diplomskog rada bio je ispitati spolne razlike u dječjoj percepciji roditeljskog ponašanja majki i očeva. Utvrđena je statistički značajna razlika u procjenama ponašanja majki i očeva na dvije dimenzije roditeljskog ponašanja. Djeca procjenjuju ponašanje svojih majki kao više prihvaćajuće te više psihološki kontrolirajuće od ponašanja očeva. Majke i očevi ne razlikuju se značajno na dimenziji bihevioralne kontrole. I dječaci i djevojčice, međutim, podjednako procjenjuju ponašanje roditelja oba spola. Prema dječjim procjenama, majke i očevi se podjednako ponašaju prema djeci oba spola.

Drugi problem ovog rada bio je ispitati spolne razlike u sramežljivosti i asertivnosti školske djece. Rezultati pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika između dječaka i djevojčica na istovjetnim dijelovima skale sramežljivosti. Međutim, dječaci i djevojčice se statistički značajno razlikuju prema rezultatima na istovjetnim dijelovima skale asertivnosti, i to u smjeru veće asertivnosti dječaka.

Treći problem ovog rada bio je ispitati prediktivnost roditeljskog ponašanja za sramežljivost i asertivnost školske djece. Rezultati provedenih regresijskih analiza ukazuju da roditeljsko ponašanje i spol djeteta ne pridonose značajno predikciji sramežljivosti i asertivnosti djece.

7. LITERATURA

1. Arkin, R.M., Lake, E.A., Baumgardner, A.H. (1986). Shyness and Self – Presentation. U W.H. Jones, J.M. Cheek i S.R. Briggs (Ur.). Shyness: Perspectives on research and treatment, 189 – 204. New York: Plenum Press.
2. Barber, B.K., Olsen, J.E. & Shagle, S.C. (1994). Association between parental psychological and behavioral control and youth internalized and externalized behaviors. *Child development*, 65 (4), 1120 – 1136.
3. Bašić, A. (1996). Ispitivanje povezanosti sramežljivosti sa asertivnošću i agresivnošću. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet: Odsjek za psihologiju.
4. Baumrind, D. (1970). Socialization and instrumental competence in young children. *Young Children*, 26 (2), 104 – 119.
5. Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child development*, 55, 83 – 96.
6. Briggs, S.R., Cheek, J.M., Jones, W.H. (1986). Introduction. U W.H. Jones, J.M. Cheek i S.R. Briggs (Ur.). Shyness: Perspectives on research and treatment, 1 – 14. New York: Plenum Press.
7. Briggs, S.R., Smith, T.G. (1986). The measurement of Shyness. U W.H. Jones, J.M. Cheek i S.R. Briggs (Ur.). Shyness: Perspectives on research and treatment, 47 – 60. New York: Plenum Press.
8. Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: Research Perspectives. *Developmental Psychology*, 22 (6), 723 – 742.
9. Buss, A.H. (1986). A Theory of Shyness. U W.H. Jones, J.M. Cheek i S.R. Briggs (Ur.). Shyness: Perspectives on research and treatment, 39 – 46. New York: Plenum Press.
10. Bužančić, A. (2001). Evaluacija upitnika sramežljivosti i asertivnosti. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.
11. Cheek, J.M. i Briggs, S.R. (1990). Shyness as a personality trait. U W.R. Crozier (Ur.). Shyness and Embarrassment: Perspectives from social psychology, 315 – 337. Cambridge: Cambridge University press.
12. Collins, W.A. & Russell, G. (1991). Mother–child and father–child relationship in middle childhood and adolescence: A developmental analysis. *Developmental Review*, 11, 99–136.
13. Crozier, W.R. (1986). Individual Differences in Shyness. U W.H. Jones, J.M. Cheek i S.R. Briggs (Ur.). Shyness: Perspectives on research and treatment, 133 – 146. New York: Plenum Press.

14. Darling, N. & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychology Bulletin*, 113 (3), 487 – 496.
15. Kanurić, K. (2002). Povezanost roditeljskog ponašanja i agresivnog ponašanja djece školske dobi. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.
16. Keresteš, G. (1999). Agresivno i prosocijalno ponašanje školske djece u kontekstu ratnih zbivanja: provjera posredujućeg utjecaja roditeljskog ponašanja. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.
17. Lacković – Grgin, K. (1982). Problemi istraživanja utjecaja otvorenih oblika roditeljskog ponašanja na socijalizaciju djece. *Primijenjena psihologija*, 3, 42 – 49.
18. Lacković – Grgin, K. (1982). Roditeljski stil rukovođenja i socijalno ponašanje učenika, sažetak doktorskog rada. *Primijenjena psihologija*, 1 – 4, 74 – 76.
19. Lamborn, S.D., Mounts, N.S., Steinberg, L. & Dornbusch, S.M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent and neglectful families. *Child Development*, 62, 1049 – 1065.
20. Lange, A.J., Jakubowski P. (1976). *Responsible Assertive Behaviour*. Illinois: Research Press.
21. Lauer, R.H. & Lauer, J.C. (1994). *The quest for intimacy*. Madison, Wisconsin, Iowa.
22. Lazić A. (2001). Evaluacija upitnika sramežljivosti i asertivnosti i ispitivanje povezanosti samoprocjene i procjene. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.
23. Leary, M.R. (1986). *Affective and Behavioural Component of Shyness: Implications of Theory, Measurement and Research*. U W.H. Jones, J.M. Cheek i S.R. Briggs (Ur.). *Shyness: Perspectives on research and treatment*, 27 – 38. New York: Plenum Press.
24. Maccoby, E.E. & Martin, J.A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent – child interaction. In P. Mussen (Series ed.) & E.M. Hertherington (Ed.), *Handbook of Child psychology* (4th ed): Vol. 4. Socialization, personality and social development (pp. 1 – 101). New York: Wiley.
25. Peterson, G.W. & Rollins, B.C. (1987). Parent – child socialization. In M.B. Sussman & S.U. Steinmetz (Eds.), *Handbook of marriage and the family* (pp. 471 – 507). New York: Plenum.
26. Pletikapić, T. (1993). Percepcija roditeljskog ponašanja i kauzalno atribuiranje školskog uspjeha. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.
27. Sirovica, J. (1996). Ispitivanje povezanosti sramežljivosti i usamljenosti sa sociometrijskim statusom. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.

28. Sladić, I. (2001). Evaluacija Upitnika proaktivnosti. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.
29. Steinberg, L., Lamborn, S.D., Dornbusch, S.M. & Darling, N. (1992). Impact of parenting practices on adolescent achievement: Authoritative parenting, school involvement, and encouragement to succeed. *Child Development*, 63, 1266 – 1281.
30. Šavor, M. (2001). Povezanost sociodemografskih varijabli, dimenzija roditeljskog ponašanja i ekternalnosti djece. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.
31. Turner, S., Beidel, D., Townsley, R. (1990). Social phobia relationship to shyness. *Behav. Res. Ther.*, Vol. 28, No. 6, 497 – 505.
32. Vander – Zanden, J.W. (1993). *Human development* (5th ed.). New York: McGraw – Hill.
33. Van der Molen, H.T. (1990). A definition of shyness and its implications for clinical practice. U W.R. Crozier (Ur.). *Shyness and Embarrassment: Perspectives from social psychology*, 255 – 285. Cambridge: Cambridge University press.
34. Vasta, R., Haith, M.H. & Miller, S.A. (1998). *Dječja psihologija*. Naklada Slap, Jastrebarsko.
35. Willis, L., Daisley, J. (1995). *The Assertive Trainer*. London: McGraw Hill Book Company.
36. Zarevski, P., Mamula, M. (1998). *Pobijedite sramežljivost*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
37. Zarevski, P., Vukosav, Ž. (1999). Koliko se razlikuju sramežljivost i asertivnost u muškaraca i žena u Hrvatskoj. *Suvremena psihologija* 2, 1 – 2, 21 – 29.
38. Zarevski, P., Vukosav, Ž. (1999). *Priručnik za upitnik sramežljivosti i asertivnosti*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
39. Zarevski, P., Vukosav, Ž. (2002). *Priručnik za revidirani upitnik sramežljivosti i asertivnosti*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
40. Zimbardo, P.G., Radl, S.L. (1982). *The Shy child*. New York: McGraw – Hill Book Company.
41. Živčić – Bećirević, I. (1996). Konstrukcija skale samoprocjene asertivnog ponašanja djece. *Rijeka: Godišnjak Zavoda za psihologiju*, br. 4 – 5, 85 – 90.
42. Žužul, M., Vukosav, Ž., Tadinac, M. (1985). Neke karakteristike CSES skale za ispitivanje asertivnosti. *Primijenjena psihologija*, 3 – 4, 280 – 284.

8. PRILOZI

PRILOG 1. Pripadnost pojedinih čestica skraćene verzije upitnika CRPBI pojedinim skalama i dimenzijama (verzija za procjenu majčinog ponašanja).

PRILOG 2. Revidirani upitnik sramežljivosti i asertivnosti USA-r (verzije za oba spola: USAM-r, verzija za muške ispitanike i USAF-r, verzija za ženske ispitanike).

PRILOG 1

Pripadnost pojedinih čestica skraćene verzije upitnika CRPBI pojedinim skalama i dimenzijama (verzija za procjenu majčinog ponašanja).

PRIHVAĆANJE – ODBACIVANJE

Prihvaćanje:

1. Nakon što s majkom razgovaram o svojim brigama, osjećam se bolje.
7. Moja majka gotovo uvijek razgovara sa mnom toplim i prijateljskim glasom.
24. Moja majka mi se vrlo često nasmiješi.
28. Kad sam uzrujan, majka me može oraspoložiti.
33. Moja majka uživa raditi nešto zajedno sa mnom.
41. Kad sam tužan, majka me razveseli.
45. Moja majka me često hvali.
52. Moja je majka ponosna na ono što činim.

Usmjerenost na dijete:

8. Moja majka uvijek misli na to kako će me razveseliti.
17. Moja mi majka poklanja puno brige i pažnje.
34. Osjećam se kao da sam najvažnija osoba u majčinom životu.
46. Moja je majka čitav svoj život posvetila svojoj djeci.
53. Moja majka gotovo svo svoje slobodno vrijeme provodi sa svojom djecom.

Prihvaćanje individuacije:

10. Moja mi majka dopušta da joj kažem ako mislim da su moje zamisli bolje od njezinih.
13. Moja bi majka htjela da sam odlučim kako ću nešto učiniti.
20. Moja majka želi da joj kažem ako mi se ne sviđa način na koji postupam sa mnom.
21. Kad nešto radimo zajedno, majka mi dopušta da joj pomognem odlučiti kako ćemo to učiniti.
35. Moja majka uistinu želi znati što ja osjećam o nečemu.
36. Moja majka nastoji razumjeti kako ja o nečemu razmišljam.
47. Kad god je to moguće, majka mi dopušta da sam izaberem što ću učiniti.
49. S mojom je majkom lako razgovarati.

Neprijateljska udaljenost:

4. Moja majka ne priča baš puno sa mnom.
6. Moja majka provodi vrlo malo vremena sa mnom.
15. Čini se da moja majka ne misli baš često na mene.
27. Moja majka ne pokazuje da me voli.
31. Moja majka ne dijeli sa mnom baš puno aktivnosti.
37. Moja se majka žali da joj idem na živce.
44. Moja se majka uvijek žali na mene.
50. Moja bi majka željela da sam ja drugačija osoba.

PSIHOLOŠKA KONTROLA – PSIHOLOŠKA AUTONOMIJA

Intruzivnost:

- 2. Moja majka uvijek želi točno znati gdje sam i što radim.
- 9. Moja majka uvijek provjerava što sam radio u školi ili vani.
- 18. Moja majka traži od mene da joj ispričam sve što se događa kad sam izvan kuće.
- 25. Majka me stalno detaljno ispituje o mojim prijateljima, kako bi bila sigurna da su oni za mene dobro društvo.
- 38. Moja se majka raspituje kod drugih što radim izvan kuće.

Hostilna kontrola:

- 5. Majka mi uvijek govori kako bih se trebao ponašati.
- 12. Moja mi majka točno govori kako da nešto učinim.
- 19. Moja majka ne zaboravlja baš brzo moje pogreške.
- 29. Moja bi majka voljela da mi stalno može govoriti što da radim.
- 39. Moja se majka jako razljuti na mene kad ne pomažem u kući.
- 42. Moja majka želi kontrolirati sve što radim.
- 48. Moja me majka stalno pokušava promijeniti.
- 54. Mojoj se majci ne sviđa kako se ponašam kod kuće.

Usađivanje anksioznosti:

- 14. Ako prekršim obećanje, majka mi dugo nakon toga ne vjeruje.
- 22. Moja majka kaže da ću jednog dana biti kažnjen za svoje loše ponašanje.
- 30. Moja majka misli i govori o mojem lošem ponašanju još dugo nakon toga.
- 43. Moja majka misli da je svako loše ponašanje vrlo ozbiljno i da će imati daljnje posljedice.
- 56. Kad učinim bilo što loše, majka me uvijek ponovno za to grdi.

SLABA – ČVRSTA KONTROLA

Slaba disciplina:

- 3. Moja je majka blaga prema meni.
- 11. Moja mi majka lako oprostila kad nešto pogriješim.
- 26. Moja mi majka oprašta moje loše ponašanje.
- 40. Moja majka ne zahtijeva da je poslušam u nečemu ako se požalim ili pobunim.
- 55. Moju je majku lako nagovoriti na nešto.

Ekstremna autonomija:

- 16. Kad idem van, majka mi ne kaže u koliko se sati moram vratiti kući.
- 23. Moja mi majka daje slobode koliko god želim.
- 32. Moja mi majka dopušta da idem gdje god želim bez da je pitam.
- 51. Moja mi majka dopušta da idem van uvijek kad želim.
- 57. Moja mi majka dopušta da radim sve što volim.

PRILOG 2. Revidirani upitnik sramežljivosti i asertivnosti USA-r (verzije za oba spola:
USAM-r, verzija za muške ispitanike i USAF-r, verzija za ženske ispitanike).